

RAHVUSED EESTIS

Tšuvašid

Koostanud Iraida Zahharova, Ita Serman

Tõlkinud Ita Serman

Toimetanud Silvi-Aire Villo

Fotod Iraida Zahharova erakogust

Rahvused Eestis. Tšuvašid

Esmatrükk – 2011, AS TEA Kirjastus

Trükis on ilmunud Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutuse Meie inimesed kultuuri ja noorsootöö üksuse tellimusel.

Tegu on trükise koostajate isiklike seisukohtadega.

Trükise väljaandmist on toetanud Haridus- ja Teadusministeerium.

Autoriõigus kuulub Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutusele Meie inimesed.

ISBN 978-9949-17-235-1

Trükikoda Uniprint

Tasuta tiraaž

SAATEKS

„Rahval, kes ei mäleta oma minevikku, pole ka tulevikku,” ütleb tšuvaši vanasõna.

Tšuvašid peavad minevikku kalliks. Oma iidset kodupaika nimetavad nad *ulõp'*ite maaks. *Ulõp'*id on tšuvaši rahvuseepose kangelased – enne-olematu jõuga heatahtlikud ja tööd armastavad vägilased.

On veel teinegi raamat, mis avab meile esmapilgul ehk pisut kaugena tunduva rahva olemuse. See on „Saatuse raamat”, kus on kirjas ühe rahva läbi sajandite kestnud elutarkus. See on raamat, mille inimlikult lihtsad reeglid on kohustuslikud igale tšuvašile. Sügav austus elu ja kõige elava vastu, esivanematelt päritud tavade edasikandmine, oskus säilitada kõigi eluraskuste kiuste oma kultuuri. „Tšuvašš ilma emakeeleta pole tšuvašš,” on öeldud „Saatuse raamatus”.

Neid ridu lugedes tekib ühtäkki äratundmine, tekib soov seda kauget ja samas nii lähedast rahvast hoopis enam tundma õppida.

Eestlastega koos elades ja töötades on tšuvašid omakorda saanud osa nende elust, tõekspidamistest ja traditsioonidest. Eesti lastega ühist kooliteed astudes on üks põlvkond tšuvašše saanud siin täiskasvanuks. Nüüd astuvad sama rada juba nende lapsed. Veelgi enam: neli põlvkonda tšuvašše on harjunud Eestit pidama oma koduks, nad on siin võinud tunda ennast kodus.

Ent muidugi ei saa nad unustada paika, kus on sündinud ja kasvanud nende vanemad, ei saa unustada vanavanematelt kuulnud tarkuseteri ja kõiki neid rohkeid tavasid, mis on esivanematelt pärituna neile kallid.

Eestlased omakorda on tšuvaši sõpradele jutustanud oma elust, aidanud neil mõista oma kombeid ja tõekspidamisi, tutvustanud neile armsaid paiku. Mõistagi on see tšuvaššides tekitanud siirast soovi tutvustada ka oma ajaloolist kodumaad: imekaunist paika, mis on end laotanud maailma ühe suurema jõe Volga kaldale.

Niisiis on aeg asuda põnevale avastusretkele. Kaasas see väike raamat, mis juhatab meid Volgamaa üheks pärliks peetavasse paika.

SISUKORD

Saateks	3	Kommetega seotud pühad	37
Paiknemine ja kujunemine	7	<i>Surhuri</i>	37
Rahvuslipp ja -sümbolid	9	<i>Kašarni</i>	39
Väike tähtpäevakalender	10	<i>Savarni</i>	40
Loodus ja asustus	10	<i>Kalam</i>	40
Tšuvašid – millised nad on?	11	<i>Mankun</i>	41
Keel ja tähestik	13	<i>Akatui</i>	42
Väike sõnastik	15	<i>Simek</i>	42
Rahvarõivad	16	<i>Ujav</i>	43
Nimed	19	<i>Tšuk</i>	44
Haridus ja teadus	20	<i>Nime</i>	44
Kultuur	21	Rahvustoidud	45
Kirjandus	23	Rahvusköök	45
Kunst	25	<i>Kakai šurpi</i> (subproduktidest supp)	45
Teater	26	<i>Šartan</i>	46
Muusika	27	<i>Tultarmaš</i>	46
Filmikunst	28	<i>Huplu</i> (kartuli-sealiha pirukas)	47
Tuntud inimesed	29	<i>Turah</i> (hapupiim ahjus kuumutatud piimast)	47
Nikita Bitšurin	29	<i>Tšakat</i> (juust)	48
Pjotr Jegorov	29	Koduõlu	48
Konstantin Ivanov	30	Linnase valmistamine	48
Ivan Jakovlev	31	Tšuvašid maailmas	49
Andrian Nikolajev	31	Tšuvašid Eestis	50
Sport	32	Kasutatud allikad	55
Vaatamisväärsused	33	Trükised	55
Usk	35	Internet	56
Uskumused ja kombed	37		

Paiknemine ja kujunemine

Tšuvaši Vabariik asub Venemaa Euroopa osa keskmes Volga paremal kaldal, Sura ja Svijaga jõe vahelisel alal. Põhjas piirneb riik Marimaaga, idas – Tatarimaaga. Lõunas on Tšuvašimaal ühine piir Uljanovski oblastiga ning läänes Mordva Vabariigi ja Nižegorodski oblastiga.

Ammustel aegadel elasid tšuvašside turkidest esivanemad Kesk-Aasias Irtõši ülemjooksu aladel. Meie ajaarvamise alguses olid aga bulgaaride ja suvarite hõimud sunnitud põua tõttu ülejäänud turkidest lahku lööma ja senistelt aladelt lääne suunas liikuma.

VII sajandil moodustus Aasovi mere ümbruses Suur-Bulgaaria riik, mille koosseisu kuulusid ka suvarid. Siis aga vallutasid kõnealused alad araablasted, ja suvarid asusid ümber Kesk-Volga piirkonda.

VIII sajandil tekkis bulgaaria hõimuliit: bulgaaridele lisaks kuulusid sellesse suvarid ja kohalike soome-ugri hõimude esindajad: maride, mordvalaste ja udmurtide esivanemad.

IX–X sajandil arenes bulgaaria hõimuliidust varafeodaalne riik – Volga-Bulgaaria, mis Kesk-Volga aladel võttis enda alla suure territooriumi. Tollaste ajaloolaste ja rännumeeste ülestähendustest on lugeda, et neis paigus oli kõrgelt arenenud käsitööndus: hinnatud olid juveliiride, seppade, pottseppade, kangakudujate tooted.

1236. aastal langes Volga-Bulgaaria tatari-mongoli ikke alla, pärast Kuldhordi langemist 1438. aastal lülitati riik Kaasani khaaniriigi koosseisu.

Kõik need sündmused laastasid seni arvestataval tasemel olnud piirkonda. Paganausulistest tšuvašid püüdsid igati vältida neile pealesurutavat islamit, nad varjusid metsadesse. Neil tšuvašsidele rasketel aegadel jäi soiku kirjaoskus, suuresti hävines rahvuslik pärand.

Rahvusena kujunesid tšuvašid välja XV sajandil. Juba khaaniriigi päevil tihenes nende läbikäimine vene hõimuliitude esindajatega, kes maaharimise eesmärgil asustati ümber tšuvašside tollastele aladele. Suhtlemine tihenes XV–XVI sajandil, kui Kaasanisse saabusid vene väed.

1551. aastal ühinesid tšuvašid vabatahtlikult Vene riigiga. Sel moel lootsid nad paremini alal hoida oma rahvust ja vältida laostavaid feodaalsõdu. Ivan IV sätestatud seadustiku tingimused tõid aga samas kaasa tšuvašside allutamise ristiusule.

Kuigi XVIII sajandiks oli ristiusk justkui võimust võtnud, toimis see XIX sajandi 70. aastateni formaalselt. Jutlusi peeti vana-slaavi ja vene keeles, ent tšuvašsidele olid need arusaamatud. Niisiis jäid nad tegelikkuses kindlaks oma endistele usupõhimõtetele.

XIX–XX sajandi vahetusel tšuvašid koondusid, levima hakkasid sotsiaal-demokraatlikud ideed.

24. juunil 1920. aastal moodustati Tšuvaši Autonoomne Oblast. Etterutavalt olgu siinkohal öeldud, et 2010. aastal tähistas Tšuvaši Vabariik niisiis oma 90. sünnipäeva.

21. aprillil 1925 muudeti Tšuvaši Autonoomne Oblast Tšuvaši Autonoomseks Nõukogude Sotsialistlikuks Vabariigiks.

1929.–1932. aastani kuulus Tšuvaši ANSV Nižegorodski krai koosseisu, seejärel sai paigast Gorki krai, kuhu kuuluti 1936. aastani.

1930. aastail kinnistus sealmail administratiivne juhtimine. Teisitimõtlejaid karistati karmilt: oletatavasti represseeriti 1920. aastate lõpust 1953. aastani 14 000 inimest.

26. detsembril 1993. aastal sai Tšuvašimaast vabariik. Tšuvaši Vabariigi esimene president oli Nikolai Fjodorov. 2010. aastast on Tšuvaši Vabariigi president Mihhail Ignatjev.

Ametlikuks riigikeeleks on tšuvaši keel, kuigi asjaajamises kasutatakse ka vene keelt.

Rahaühik on rubla – sarnaselt Venemaa Föderatsioonile, mille koosseisu Tšuvaši Vabariik kuulub.

Tšuvaši Vabariigi pealinn on Tšeboksarõ.

Tšeboksarõ asub maailma ühe suurema jõe Volga kaldal

Rahvuslipp ja -sümbolid

Tšuvaši riigilipp ja -vapp on kasutusel 1. juulist 1997.

Lipu helekollasel taustal on kujutatud purpursetes toonides Elupuud, mis kasvab välja lipu sama värvi alumisest osast. Puu sümboliseerib tšuvaši rahva pikka läbikäidud ajaloolist teed. Ühtaegu tähistab see riigi kasvamist, püüdlemist tuleviku suunas. Puu on pärjatud kolme kaheksanurkse tähekesega.

Vapi põhielement on vapikilp, millel kesksel kohal asetseb samuti Elupuud. Puu ja vapi alumise poolringikujulise osa punane värv sümboliseerib rahva igipõlist püüdlemist vabaduse poole, mis on võimaldanud säilitada traditsioone ja rahvuslikku eripära.

Helekollane on aga Päikese värv, ja just Päike on elu alus. Rahvapärismuse kohaselt tähistab kollane värv küllust, küpsust, rahu.

Kilbi kohal on kujutatud kolme kaheksanurkset tähte. Samasuguseid tähekesi võib näha ka tikanditel: need enimlevinud rahvuslikud elemendid väljendavad ilu ja täiuslikkust.

Stiliseeritud humalataimed poolringi ülemistes otstes tähistavad „rohelist kuld“ ja kinnitavad rahva ning riigi rikkust.

Muide, 985. aastal kinnitati Kiievi vürst Vladimiri ja Volga-Bulgaaria riigi esimeses leppes: „Kui kivi kipub vajuma ja humal uppuma, kaob meie vahelt rahu.“

Tšuvaši Vabariigi lipp ja vapp, samuti pealinna Tšeboksarõ vapp on valminud kunstnik Elli Jurjevi eskiiside põhjal.

Vabariigi hümn väljendab n-ö kolme kujundite ringi: neist esimene kujutab looduse ärkamist uuele elule, teine – pereringi ja kolmas kogu maailmas elavate tšuvašside ühtekuuluvust ja üksmeelt. Hümn sõnad ja viis meenutavad küll tšuvaši rahvalaulu, ent omavad siiski nüüdisaegset tähendust ja helipilti. Hümn sõnade autor on Ilja Tuktaš, viis pärineb German Lebedevilt.

Tšuvaši Vabariigi lipp

Tšuvaši Vabariigi vapp

Väike tähtpäevakalender

- 1. jaanuar – uusaasta
- 7. jaanuar – jõulupüha
- 8. märts – naistepäev
- 25. aprill – tšuvaši keele päev
- 9. mai – võidupüha
- 24. juuni – vabariigi päev

Loodus ja asustus

Tšuvašimaa pindala on 18 346 ruutkilomeetrit. Põhjast lõunasse ulatub vabariik 190 ja läänest itta 160 kilomeetrit. Rahvaarvult Venemaal viiendat kohta omavad tšuvašid (2002. aasta rahvaloenduse andmetel 1,6 miljonit inimest) elavad etnograafilises mõttes huvitavas paigas. Ühelt poolt ümbritsevad neid soome-ugri rahvad – marid ja mordvalased, teiselt poolt slaavlased ja türgitatarlased. Geograafiliselt kujutiselt meenutab vabariigi maa-ala tammepuu lehte. Oma võlu lisab Volga – maailma üks suuremaid jõgesid. Läbi aastatuhandete on Volga jõega kaasas käinud põnevad legendid. Läänud sajandite salapärase vinega looritatud ammustele lugudele lisanduvad ikka ja jälle uued, tänaste inimeste silme all sündinud mõistulood.

Tšuvašimaad peetakse Volgamaa üheks pärliks. Kilomeetrite pikkuses kaunistavad seda suursugused männisalud, valgetüvelised kaasikud ja salapärased kuusemetsad. Orgudes ja järvede kallastel võib aga leida tuhandeid allikaid.

Vabariigi asend on omapärane seetõttu, et piirneb kahe erineva vööndiga: ühelt poolt piiravad territooriumi metsad, teisel pool laiuvad stepid.

Maa põhjaosas on rohkesti jäärakuid, lõunaosa kujutab endast lainelist tasandikku. Põhjas on ülekaalus metsad ja hallmullad, lõunas ja Sura jõe aladel – mustmullad.

Kliima on mõõdukalt mandriline. Talvel on keskmine temperatuur 11–16 külmakraadi, suvel – 20 soojakraadi. Sademeid langeb 450–500 mm aastas, sellest 70% soojal perioodil.

Kolmandik Tšuvašimaa territooriumist on kaetud metsaga. Mets on ka vabariigi põhiline loodusrikkus. Sellest neljandiku moodustavad männid ja kuused, olulise osa hõlmavad tammed. Jõgede ja jäärakute kallastel (eriti maakohtades) kasvab aga hõbepaju – tšuvašside lemmikpuu.

Sügis Tšuvassimaal

Ääretult mitmekesine on neis paigus loomariik. Leida võib Euroopa naa-ritsat, kärpi, mäkra, nugist, tuhkrut, kährikut. Rebase, jänese ja oravaga võib aga kohtuda arvukates külates.

Veekogud on rikkad saarmaste, piisammuttide, kobraste poolest.

Vabariigis on kaitse alla võetud üle 300 loodusobjekti. Kaitse all on ka 350 järve ja 40 allikat. Tšuvašimaal on 2500 jõge. Neist suuremad on elupaigaks paljudele hinnatud kalaliikidele.

Laevatatavad jõed Volga ja Sura ühendavad vabariiki rahvusvahelise veeteede võrguga. Piki Volgat on avatud laevatee Volgogradi, Doni-äärsesse Rostovi, Astrahani ning Kaspia, Aasovi ja Mustale merele.

Ühendus Venemaa arenenud tööstuspiirkondadega on lisaks veetele tagatud ka raudtee- ja autotranspordiga.

Tšuvašid – millised nad on?

lidgeimad õpetussõnad maailmast ja inimesest on säilinud müütides, legendides, vanasõnades ja kõnekäändudes. Tšuvaši mõttetarkade tähelepanekud on koondatud mõiste „esivanemate sõna” alla.

„Saatuse raamatusse” on talletatud reeglid, mis on kohustuslikud igale tšuvašile.

- Raiud puu, istuta asemele kaks.
- Hukutad linnupoja, hoolitse kogu ülejäänud pesakonna eest.
- Lapsenda kaks orbu ja kasvata nad üles.

Tšuvašid on alati austanud elu ja kõike elusat. See on ka põhjus, miks õued ja majapidamised ümbritseti otsekui kaitseks võimsate hõbepajudega. Tšuvaši külades ei olnud kunagi orbe ega kerjuseid. Sugukonna vane- ma nõuandeid täideti vastuvaidlematult. Kui perekonnas puudus perekon- napea, langes vastutus naisele või nooremale vennale. Tšuvaši naine pole kunagi kandnud näokatet, tal on alati olnud õigus otsustada kogukonna asju iseseisvalt võrdselt mehega. Abikaasa puudumisel võttis naine üle tema koha kogunemistel, pidudel, kohtumistel.

Tšuvaši neiu oli samuti täielik tegutsemisvabadus. Ülioluliseks peeti aga neitsia. Seetõttu polnud hoopiski haruldane kättemaksuviis, kus pete- tud tütarlaps poos end üles ebaausa noormehe kodus.

Põhimõtteline ja halastamatu oli vanematekogu aukohus. Rangeimal moel tehti lõpp reetmisele, varastamisele, tegevusetusele. See oli ka põh- jus, miks tšuvaši külades ei esinenud vargusi ega vägivalda. Veel XX sa- jandi keskpaigaski ei riputatud seal hoonete ustele raudseid tabalukke.

Sajandite jooksul kinnistus neis paigus tugev rahvuslik mentaliteet, mis hõlmas tšuvašside mõttemaailma ja käitumistavasid. Just tšuvašside mentaliteediga seostab nende uurija Erbina Nikitina arukust, arutlusvõi- met, meelelaadi, hingeseisundit, teadlikkust, südametunnistust, kavatsusi, ideaale, väärtushinnanguid.

Enamik tšuvašside iseloomujooni – tööarmastus, patriotism, mehisus, sihikindlus, tagasihoidlikkus on omased teistelegi rahvastele. Samas võib nende ilmnemises märgata suuri erinevusi. Tšuvašside erakordsele elu- jõule ja vastupidavusele, tagasihoidlikkusele ja tööarmastusele on pühen- datud poeeme ja romaane. Tšuvašside mentaliteedis ei ole kohta mõistel „aga äkki ...”. Seal ei tunnistata õnnemänge ja muretust, ei pooldata vere- tasu ja sõjakangelastegusid. Samas pärinevad paljudki lahinguüleskutsed just tšuvaši keelest.

Tänu iseloomule ja kommetele on tšuvašid pälvinud rohkesti kiidusõnu. Neid teatakse kui tagasihoidlikke, korralikke, taibukaid ja meeldiva käitumi- sega inimesi.

Veelgi iidsematest aegadest on tšuvašid kõrgelt hinnanud rahvuslikku ühtekuuluvust, oma esivanemate pärandit, armastust kodumaa ja ema- keele vastu. „Tšuvaš ilma emakeelela pole tšuvašš,” on öeldud „Saatuse raamatus”.

Nimetatud raamatu põhitõed on iseenesest lihtsad. Olgu siinkohal mõ- ned näited.

- Inimene ja kogukond, loodus ja maailm – selles peitub ühtse tervi- ku moodustavate osade olemus.
- Igal puul on latv ja juured: lehed ei saa kasvada mullas, juured ei saa lehvida tuules.

- Vanemate inimeste elutarkus on olulisem noorte oskustest.
- Juht on oma tegutsemistes vaba, ent peab saavutatust vanemate- kogule aru andma.
- Igal asjal on algus ja lõpp – nagu jõel on läte ja suue.
- Aus nimi on tõeline väärtus.
- Saatuse ees pole kõik võrdsed – leidub vigaseid ja kavalpäid. Päi- kese ja Jumala ees on aga kõik võrdsed.

Niisugune oli vanade tšuvašside elufilosofia. Paljugi sellest kulub mar- jaks ära tänaselgi päeval.

Keel ja tähestik

Tšuvaši keel kuulub turgi keelte bulgaari rühma.

Maailmas kõneleb seda enam kui 1,5 miljonit inimest, põhiliselt kasuta- takse keelt Tšuvašimaal ja Tatarimaal.

Mõistagi on aegade jooksul tšuvaši ja naabruses asuvate soome-ugri rahvaste keeled üksteist vastastikku mõjutanud. Samas on turgi keelte hul- ka kuuluvast tšuvaši keeles leida ainult sellele keelele iseloomulikke jooni: seda nii foneetilises kui ka grammatilises struktuuris, samuti sõnavaras.

Tšuvaši praegu kasutusel olevas tähestikus on 37 tähte.

Аа (а, а)	Рр (эр, р)
Ăă (а ja о vaheline kurguhääldus)	Сс (эс, с)
Бб (бэ, б)	Çç (сь, pehme s)
Вв (вэ, в)	Тт (тэ, т)
Гг (гэ, г)	Уу (у, у)
Дд (дэ, д)	ŸŸ (у ja ю vaheline, ü)
Ее (е, је)	Фф (эф, ф)
Ёё (ё, жо)	Хх (ха, х)
Ёё (е ja э vaheline kurguhääldus)	Цц (цэ, ts)
Жж (жэ, ж)	Чч (чэ, tš)
Зз (зэ, з)	Шш (ша, š)
Ии (и, и)	Щщ (ща, štš)
Йй (й, lühike i)	Ъъ (твёрдый знак, kõvendusmärk)
Кк (ка, к)	Ыы (ы, õ)
Лл (эль, l)	Ьь (мягкий знак, peenendus- ehk pehmendusmärk)
Мм [эм, м]	Ээ (э, е)
Нн (эн, н)	Юю (ю, ju)
Оо (о, о)	Яя (я, ja)
Пп (пэ, р)	

Niisiis hõlmab tšuvaši tähestik kõiki vene tähestikku kuuluvaid tähti ja lisaks Ää, Ёё, Çç, Ўў, mis vastavad just tšuvaši keelele omastele häälikutele.

Lingvistid on täheldanud, et vana-tšuvaši keel ja bulgaaride-suvarite kultuur on oluliselt mõjutanud Volga-Bulgaaria riiki kuulunud rahvaid. Mari keelde näiteks võeti üle umbes 1500, udmurdi keelde 500, komi-permi ja ungari keelde 300 ja mordva keelde 100 vana-tšuvaši keelest pärinevat sõna.

Tšuvaši keel erineb teistest turgi keeltest mõneti häälduse poolest. Sõnade alguses ja lõpus näiteks kasutatakse vaid helituid kaashäälikuid. Sõna keskel täishäälikute vahel, samuti sonoorsete kaashäälikute ja täishäälikute vahel kasutatakse aga ainult helilisi ehk n-ö poolhelilisi (sarnaselt soome-ugri keeltele) häälikuid.

Mõneti ebatavaline on ka tšuvaši keele sõnavara. Nimelt võib selles leida rohkesti pärsia, araabia, tatari, mari, mordva ja teistegi keelte sõnu. Teistest kaasaegsetest turgi keeltest erinevalt on tšuvaši keeles säilinud sõnu ja väljendeid ka vana-turgi ning vana-mongoli keeltest.

Keeleteadlased ja ajaloolased on väitnud, et tšuvaši keel hõlmab rohkesti soome, mongoli, mandžuuria ja isegi Ameerika mandrilt pärit sõnu. See tõttu on raske määratleda, kus õigupoolest peituvad selle keele juured.

Tšuvaši keeles on kaks murret: virjali murre, mida kõneldakse maa põhja- ja loodeosas, ning anatri murre, mida kasutatakse rohkem kaguosas. Märgatavamaid erinevusi on see, et virjali murdes o-tähega algavate sõnade (soome keele mõjutus) esitäheks anatri murdes on u (turgi keelte mõjutus). Sõna „nisu” näiteks kõlab virjali murdes *orpa*, anatri murdes aga *urpa*.

Kahe murde vahel on olemas veel n-ö üleminekuala.

Anatri rühma kuuluvad tšuvašid on nii oma igapäevaelus kui ka kultuuris võtnud mõndagi üle tatarlastelt, seda eriti Tšuvašimaa lõuna- ja kaguosas. Sama kehtib ka Uljanovski ja Samaara oblasti ning Tatarimaa keeleruumi kohta. See on ka põhjus, miks minevikus paljudest tšuvaši küladest kujunesid pigem tataripäraseid külad. Erinevatel andmetel oli selliseid külasid 150–200.

Tšuvaši kirjakeel loodi aastail 1872–1873 põhiliselt anatri murde alusel ja põhineb vene tähestikul (lühikest aega on kasutusel olnud ka ladinatähestik). Hiljem kujunes sellest Tšuvašimaa riigikeel, mis on kasutusel tänaseni.

Huvitav ja mõneti ootamatu on see, et tšuvaši ja eesti keeles võib leida üsnagi sarnaseid sõnu. Näiteks *tõra* (tõlkes 'tera', 'viljatera'), *kukal* ('kukkel'), *kaiak* ('kajakas'), *juha* ('juga'), *kai* ('käima'), *em* ('ime', 'imema'), *laima* ('lima', 'sülg').

Väike sõnastik

салам – tere
 ырă кун – tere päevast
 ырă каç – tere õhtust
 чипер юлăр – head siiajäämist
 чипер кайăр – head kohalejõudmist
 ир, ирхине – hommik
 каç, каçхине – õhtu
 асанне – isapoolne vanaema
 асатте – isapoolne vanaisa
 кукамай- емаpoolne vanaema
 кукаси, кукасей – емаpoolne vanaisa
 анне – ema
 атте – isa
 пичче – vanem vend
 шăллăм – noorem vend
 аппа – vanem õde, tädi
 йăмăк – noorem õde
 уяв – pidu
 эпё – mina
 эсё – sina
 эпир – meie
 эсир – teie
 вёсем – nemad
 паллă сын – kuulus inimene
 каçарăр – vabandage
 тархасшăн – palun
 тав(ах), тавтапуç – aitäh
 Эпё – чăваш. – Mina olen tšuvašš.
 Эпир – чăвашсем. – Meie oleme tšuvašid.
 Эсё – çармăс. – Sina oled marilane.
 Эсир – ирçесем. – Teie olete udmurdid.
 Эпир – ырăссем. – Meie oleme venelased.
 Эсё мён ятлă? – Mis su nimi on?
 Эсё аçта çуралнă? – Kus sa oled sündinud? Kust sa pärit oled?
 Эсё миçере? – Kui vana sa oled?
 Эсё хăçан çуралнă? – Millal sa sündisid?
 Аван-и? – Kuidas elate? Kuidas läheb?
 Тăван Çёршыв, Тăван Ен – kodumaa

Rahvarõivad

Rahvarõivaste erinevaid elemente uurinud teadlased on kinnitanud, et tšuvašid on väga hästi säilitanud ammudest aegadest pärineva rõivastiili.

Paljuski on just rahvarõivad oma ajastu peeglik. Nende põhjal võib teha järeldusi rahva elu-olust, inimesi ümbritsenud looduslikest ja majanduslikest tingimustest, samuti traditsioonidest ja kultuurimõjutustest.

Tšuvašide traditsioonilises riietuses oli palju just neile omast, samas võis leida ühiseid jooni Kesk-Volga aladel elanud teiste rahvaste rõivastumisstiiliga.

Rahvarõivaid valmistati põhiliselt linasest lõuendist, kodukootud kalevist, viltriidest, nahast. Nimetatud rõivamaterjalid tehti enamasti kodusel teel. Linane lõuend valmis kanepist ja linast. Pidulikud rõivad õmmeldi õhukesest lõuendist, pisut paksemast lõuendist valmisid igapäevatööks mõeldud särvid ja kottpüksid. Jalatsid tehti niinest ja puust.

Pidulikud ja pulmadeks mõeldud kaftanid õmmeldi peenekoelisest kalevist, mis omakorda tehti peenest tallevillast. Jämedamast lõngast valmistati aga igapäevased kaftanid ehk pikk-kuued.

XIX sajandil levis anatri rühma tšuvašide seas värvitud kangas: kasutati nii ühevärvilist valmistoodet kui ka ruudulist või triibulist kodukootud lõuendit, mis lõimiti eelnevalt värvitud niitidest. Virjalid ja keskala anatrid kandsid aga endiselt värvimata kangast pealirõivaid.

XIX sajani lõpus – XX sajandi alguses kasutasid virjali rühma tšuvašid oma valmistatud valget kangast, mis kooti ostetud puuvillasest niidist. Vabriku päritolu kangaid osteti traditsiooniliste rõivaste töötlemiseks ja kaunistamiseks.

Naise pluusi kaunistused

Mehe särki kaunistavad tikandid

Naiste rahvarõivad tagantvaates

Ajapikku rõivastus vähehaaval mõistagi muutus. Eriti võis seda täheldada erinevatesse etnograafilistesse gruppidesse kuuluvate naiste särkide puhul. Rõivaesemed olid iseenesest küll üsna sarnased, ent erinesid lõike ja ornamentika poolest. Erinevad olid ka valmistamisviisid, värvikombinatsioonid ja kandmisviisid.

Vanimad tänaseni säilinud pidulikud rõivad pärinevad XVII sajandist. Piduliku rõivastuse põhiline rõivaese oli õlajoonelt läbi lõigatud tuunikalaadne särk või pluus.

Virjalite riided valmistati valgest lõuendist ja rõivaid kaunistas peen juveeltikand. Anatriele oli iseloomulik tihedam ja rikkalikum tikand. XIX sajandil tuli kasutusele värviline kodukootud kangas.

Mehed kandsid ennevanasti laia põlvedeni ulatuvat kraeta särki. Paremalt või vasakul pool asetsev rinnaläbilõige ääristati vitselpaelaga.

Meeste kaftan ehk pikk ülekuub valmistati valgest lõuendist ja *kušak* peenest sinisest või mustast kalevist. See võis olla seljalt kas taljesse töödeldud või sirgelõikeline.

Piduliku kaftani kaelust ja rinnaesist kaunistas rikkalik tikand. Kuue allääres ja seljal oli see kolmnurgakujuline. Kasutati ka siidtikandit.

Sügisel kandsid mehed paksust lõuendist valmistatud allapoole põlvi ulatuvat tagasikeeratava kraega kaftanit, mis tõmmati keskelt kokku *kušak*’iga – laia ja pika riidest vööga.

Erilise tikandiga kaunistati särki rinnaesine. Keskala tšuvašidele olid iseloomulikud mõlemale poole rinnasisselõiget tikitud medaljonid.

Argipäeval kantavate särkide puhul kasutati medaljonide asemel punastest kangaribadest õmmeldud rombikujulisi kaunistusi. Rombi-, ringi- või rosetikujulised mustrid tähistasid päikest.

Valgest lõuendist valmistatud pidulikud särvid ja pluusid olid rikkalikult kaunistatud tikandi ja kodukootud tumepunasest kangast äärisega.

Naised kandsid kleidi peal põlle.

Virjalitel kaunistati pluusi kaelus, õlaõmblus ja rinnaläbilõige kitsaste triipudega. Pluusidele õmmeldi õlakud: need kujutasid endast 2 sentimeetri laiust ja umbes 40 sentimeetri pikkust peene tikandiga kangariba.

Seeliku alläärde õmmeldi pitsid, nende kohal ilutses samuti tikand. Pidulik pluus võõtati tikitud või muustrilisest kangast vööga. Korraga kasutati kolme vööd: üht kleidil, teist üle vöökoha ulatuvate kaunistuste puhul ja kolmandat põlle jaoks.

Tütarlaste rahvarõivad

Anatrite pluusi kaunistasid kaks rida rüüse: neist esimese laius oli 30 ja teise laius 20 cm. Kanti vaid ühte ottest kaunistatud vööd.

Pealirõivad olid virjalitel ja anatritel samuti erinevad. Virjalid kandsid valgest lõuendis kaftanit ja musta kerget kaftan-kitlit. Kaftani alläär, kaelus ja taskud kaunistati värvilisest kangast ribadega. Varrukatel, taskutel ja vöökohal oli tikand. Tütarlaste ja noorte naiste kaftanid olid pehmest rohelisest või mustast kalevist. Rinda ehtisid värvilisest kangast ribad või tikandid.

Anatrid eelistasid musta või sinist, virjalid valget või kollast kaftanit.

Talvel kandsid naised kollast või musta tallenahast kasukat. Muide, tšuvašid olid hinnatud kasukameistrid. Musta kasukat peeti eriti hinnaliseks ja see oli parim pulmakink pruudile.

Pähe seoti peene tikandiga kaunistatud laubaside *masmak*. Just tänu *masmak*-ile on säilinud tšuvašsidele omased iidsete mustrid. Virjalitel olid kasutusel kitsad, peene geomeetrilise tikandiga *masmak*-id. Anatritel olid need aga laiad ja rikkaliku mustriga.

Levinud oli ka peaside. Virjalitel valmistati *surpan* valget värvi õhukest linasest riidest. Tingimata ääristas seda piki kõiki külgi mõlemalt poolt filigraanne tikand. *Surpan*-i otsad kaunistati narmaste ja pitsidega. Nende pikkus oli 120–150 cm.

Anatrite *surpan*-id olid tavaliselt valged (harvem punased) ning punaste otstega. Need kas tikiti eredate villaste lõngadega või siis õmmeldi otstesse mustriks kangast triibud, linnid, kardpaelad, pitsid. Niisugused *surpan*-id olid 2–3 meetrit pikad.

Tuhja oli aga tütarlapse pärlite, helmeste ja hõbedaste kaelaehetega peakate. See võis olla nii teravatipuline kui ümara kujuga. Abielunaised kandsid *hušpu*-t. See meenutas *tuhja*-t, ent oli terava tiputa või mahalõigatud teravikuga. Erinevus kahe nimetatud peakatte vahel seisnes veel selles, et kui esimese puhul kasutati rohkesti pärleid ja helmeid ning 2–3

Pidulikud rahvarõivad

reas hõbedasi kaelaehetid, siis teisel olid ülekaalus just ehted. Käimisel või tantsimisel helisesid need liikumise rütmis.

Rinnaehetest oli hinnas täisnurkne või ruudukujuline *šulgame*, mis kaunistati hõbeehtede, värviliste helmeste, pärlite, merekarpidega. *Tevet* heideti üle vasaku õla. Naised kandsid seda pulmas, tütarlapsed kevadpühade ajal, ringmängulaule kaasa tehes ja sügispühadel, mis olid pühendatud viljapeksule, esimesele leivale või linale. *Tevet*-i otstesse tikiti kuulsuste kujutisi, mägede kontuure, puude ja loomade kujutisi.

Nimed

Igal rahval on nimedega seotud oma traditsioonid. Üks iidsetest legendidest ütleb, et tšuvašš peab teadma kaheksa eelnenud põlvkonna esivanemate nimesid ja elama nii kaua, et saaks hoolitseda oma lapselapselapse eest.

Küllap siit võib leida seletuse, miks mõned väga ammustest aegadest pärinevad nimed tunduvad nii ebatavalised ja poeetilised. Ja miks noortes peredes on lastele hakatud panema just neidsamu vanu, ajaproovile vastu pidanud nimesid. Mistõttu tänasteski peredes sirguvad tüdrukud ja poisid, kel on nimeks Illempi, Salampi, Atila, Asamat, Ulatimer.

Ennevanasti andsid tšuvašid oma lastele näiteks lindudest ja loomadest pärinevaid nimesid. Seda eriti juhul, kui peres olid vanemad lapsed haiguse tagajärjel surnud. Arvati, et niimoodi õnnestub surma ära petta. Näiteks võis laps nimeks saada Tšekes ('pääsuke') või Tšakak ('vares').

Rohkesti kasutatakse veel tänapäevalgi ammustest aegadest pärinevaid nimesid, mis on üle võetud tšuvaši autorite loomingust. Näiteks on tšuvašside seas väga populaarsed Konstantin Ivanovi poeemi „Narspi“ tegelased Narspi, Setner, Tohtaman. Need nimed pannakse lastele juhul,

kui tahetakse rõhutada mõnd iseloomujoont. Narspi näiteks on puhtuse ja armastuse sümbol, Tohtaman – paindumatus ja karmuse sümbol.

Üldse on levinud nimed, millega vanemad tahtsid rõhutada nende arvates vajalikku iseloomujoont. Kui ema soovis, et tema poeg kasvaks julgeks, mehiseks, tugevaks ja väarikaks, pani ta talle nimeks Arslan (tõlkes 'lõvi'), Tudimer, Juman ('tamm'), Almas ('teemant'), Agaks ('poolvääriskivi sardoonüks').

Kui isa tahtis tütart näha ilusa, hästikasvatatu ja töökana, sai laps nimeks Mertšen, Tšeberbi, Erbines, Eltilet.

Ristiusk tõi mõistagi ühes omad nimed, ja suures osas hakatigi kasutama õigeusulistele omaseid nimesid. Kuigi tänases avatud ühiskonnas kasutatakse vägagi rikkalikku nimevalikut, on ülekaalus siiski vene nimed.

Haridus ja teadus

Tšuvašimaal on 695 üldhariduskooli, 520 lasteaeda, 29 põhiharidusel ja 27 keskharidusel põhinevat kutsekooli ning 20 kõrgkooli.

Sellise tasemeni jõudmiseks tuli tšuvaššidel läbi käia pikk tee. XIX sajandi alguses näiteks oli tuhande inimese kohta vaid 4–5 kirjaoskajat. 1897. aastal tundis kirja 7,6% tšuvaši ja 18,2% vene elanikkonnast. Aastal 1911 töötas Tšuvašimaal 743 eri tüüpi kooli. Enamik neist andis küll vaid põhiteadmised. 80 000 last jäi toona veel koolist eemale. 1917. aastal oli meeste kirjaoskus 18% ja naiste kirjaoskus vaid 4% piirimail.

Venestamisperioodil nõudis Peeter I oma ukaasis (1724), et ristitud muu-usulised tuleb allutada kristlikule õpetusele. 1804. aastani töötasid kõik koolid ühel põhimõttel: õppeaeg kestis 9 aastat, mille kestel omandati vaid elementaarsed teadmised, õppetöö toimus vene ja vana-slaavi keeles. Õpilased toodi kooli sunniviisil, nad elasid poolnäljas ja vaevlesid tõbede käes, haruldased polnud surmajuhtumid.

Kuigi aastail 1789–1791 tekkisid esimesed väiksed rahvakoolid, tšuvaši lapsed sinna üldjuhul ei sattunud.

1804. aastal alustas tööd Kaasani ülikool. 1807. aastal avas ülikool Burtasõ külas esimese tšuvaši lastele mõeldud kihelkonnakooli. Paraku ei toimunud selles ega ka teistes hiljem avatud koolides õppetöö tšuvaši keeles, mistõttu ei saanud tšuvaši talupojad oma lapsi sinna just kõige parema meelega. Tsaarivalitsus aga ei lubanud anda Volga-äärsete alade elanikele emakeelset algharidust. Siiski andis Vene Teaduste Akadeemia Peterburi trükikoda koostöös Kaasani Vaimuliku Seminari õpilastega juba 1769. aastal välja Venjamin Putsek-Grigorovitši tšuvaši keele grammatikat käsitleva õpiku.

Umbes 100 aastat hiljem (1873) ilmus Viktor Višnevski tšuvaši keele reegleid käsitlev õpik ja sõnastik. Oluliseks teetähiseks tšuvaššide hariduselus sai aga 1868. aastal Simbirskis asutatud tšuvaši kool. 1890. aastal muudeti see Ivan Jakovlevi loodud kool ümber õpetajaid koolitavaks õppeasutuseks (kuigi õpetajaid valmistati seal ette juba 1876. aastast) ehk õpetajate seminariks.

Ivan Jakovlevi juhtimisel töötati välja uus tšuvaši keele tähestik. 1871. aastal ilmus aga esimene tšuvaši aabits, ja sellest sai alguse uus tšuvaši kirjakeel.

Jakovlevi kool oli mitmekülgne õppeasutus. Seal õpetati teoorias ja praktikas põllundust, käsitööd, kodundust, valmistati ette tislereid ja seppi. Koolis tegutsesid koorid, orkestrid, teatritrupid. 1878. aastal avati naistele mõeldud osakond. 1903. aastal alustasid tööd pedagoogilised kursused. Aastail 1876–1917 valmistas kool ette ligi tuhat algkooliõpetajat. Lisaks tšuvaššidele said seal hariduse ja oskused ka Volga-äärsete alade teistest rahvustest elanikud.

Viimastel aastatel on Tšuvašimaal jõudsalt arenenud rahvuskool. Vabariigis saab aga haridust omandada lisaks tšuvaši keelele vene, mordva ja tatari keeles.

Presidendi programm „Uus kool” tagab uute koolimajade ehitamise (neid valmib aastas 10–12), uute tehnoloogiate juurutamise ning rahvusvahelistes projektides osalemise. Tšuvašimaa uuenevast haridussüsteemist on Venemaal saanud omamoodi pilootprojekt. Samal ajal korraldatakse ümber külakoolide tööd, põhjalikud muudatused toimuvad kutsehariduse vallas. Tšuvašimaa osaleb ka Avatud Ühiskonna Instituudi projektis „Hariduse arendamine Venemaal”.

1995. aastast saavad 115 üliõpilast ja 25 õpilast Tšuvaši Vabariigi presidendi nimelist stipendiumi. 2002. aastast aga antakse 1000 andekale noorele nende loometegevuse tõhustamiseks presidendi toetust.

Tänapäeval on vabariigis iga 10 000 elaniku kohta 460 üliõpilast (Venemaa keskmine näitaja on 294 üliõpilast). Kõrgkoolides on 50% võrra suurenenud riiklike õppekohtade arv.

Vabariigi 20 kõrgkoolis omandab kõrgharidust 62 000 üliõpilast ning töötab 1000 teaduste kandidaati ja üle 180 teaduste doktori.

Kultuur

Sajandite jooksul on tšuvašid talletanud ja edasi viinud oma rahvuskultuuri. Nende laulud, tantsud, käsitöömeistrite looming, kuulsad puulõiked ja tiikandid elavad au sees edasi tänapäevalgi.

Jaltšiki tänavaid kaunistavad kunstnik Sandra Pikli traditsioonilised puuskulptuurid

Kultuurilembesel Tšuvašimaal tegutseb praegu 6 riiklikku ja 41 rahvateatrit. Riiklike teatrite seas on esindatud nii Tšuvaši kui ka Vene draamateater, ooperi- ja balletiteater, noorsooteater, nukuteater, eksperimentaalne draamateater.

Töötavad riiklik filharmoonia, akadeemiline laulu- ja tantsuansambel, akadeemiline kapell, kammerorkester. Tšuvašimaal on 6 professionaalset kontserdikollektiivi.

Sisustatud on 13 riiklikku ja 46 ühiskondlikel alustel töötavat muuseumi, avatud 685 avalikku raamatukogu, kultuurihuvilised elanikud saavad kaasa lüüa 985 klubilise asutuse töös.

Viimaste aastate majandusraskustele vaatamata avati Tšuvašimaal kosmonautikamuuseum, sõjakuulsuse muuseum, poeet Mihhail Sespeli memoriaalkompleks, Tšuvaši Riiklik Kultuuri- ja Kunstiinstituut.

Linnades ja külates tegutseb 27 kunstikooli, 13 000 last õpib 18 muusika- ja 13 kunstikoolis. Ehitatud on rohkesti külaklubisid.

Tšuvašimaa loomeinimesed on koondunud 10 loomeliitu.

Kultuurivallas tehakse aktiivset rahvusvahelist koostööd. Head sidemed on välja kujunenud kunstimuuseumil, mitmel pool – eriti muidugi neis paigus, kus elab ka tšuvašše – on oodatud teatrite külalissetendused.

Leigarid koos tšuvaši tantsijatega

Tšuvašimaa on väljaspool vabariigi piire tuntuks saanud ka mitme festivaliga. Igal aastal osalevad Maksim Mihhailovi nimelisel Rahvusvahelisel Ooperifestivalil maailmas hinnatud lauljad. (Maksim Mihhailov on Tšuvašimaalt pärit Moskva Suure Teatri bass.) Tantsijad kogunevad igal aastal aga rahvusvahelisele balletifestivalile.

Pealinnas Tšeboksarõs pandi 11 aastat tagasi alus ülevenemaalisele rahvaloomingu festivalile „Volga allikad”. Teistest riikidest osalejate seas on 2003. aastast alates olnud ka rahvakunstiansamblid Eestist: Leigarid, Vormsi tantsurühm, setu ansamblid.

Heaks tavaks on kujunenud andekate laste toetamine: vabariigi presidendi seadlusega on selleks loodud spetsiaalsed stipendiumid. Samuti antakse lastele võimalus osaleda nii ülevenemaalistel kui ka rahvusvahelistel konkurssidel.

KIRJANDUS

Tšuvaši kirjanduse alged pärinevad väga ammustest aegadest ja kirjandusteadlased alles uurivad seda rikkalikku pärandit. Põhilises osas on läbi töötatud vana-turgi kirjanduse hulka kuuluvad „Kjultegini suur ja väike kiri” ning „Tonjukuki ennustused” (V–VII osa). Osa neist juttudest on tõlgitud tšuvaši keelde ja neid õpitakse tundma keskkooli kirjandustundides.

Kirjandus hakkas oluliselt arenema Volga-Bulgaaria riigi päevil. Sellest annavad tunnistust Ahmed ibn Fadlani (X sajand) reisimärkmed, Jakub ibn

Mälestusmärk Mihhail Sespelile
Tšeboksarõs

Kirjanik
Peder Huzangai

Nugmani (XII sajand) „Bulgaaria ajalugu”, Kul Hali (XIII sajand) ja Šihapuli Martšani (XIII sajand) poeemid.

Vana kirja perioodist (XV–XIX) on tuntud Ermii Rožanski, Nikita Bitšurin, Spiridon Mihhailov (Janduš) oma arvukate luuletuste ja etnograafiliste ülevaadetega.

Uus kirjakeel jõudis kirjandusse Simbirski koolkonna kaudu XIX sajandi 70. aastatel Ivan Jakovlevi eestvõtmisel ning Mihhail Fjodorovi, Ivan Ivanovi ja Spiridon Janduši loomingu kaudu. XX sajandi alguses kerkis esile hulk andekaid noori autoreid, kelle nimed jäidki tšuvaši kirjandusluku. Olgu siinkohal nimetatud Konstantin Ivanov, Peder Huzangai, Fjodor Pavlov, Marfa Trubina, Gavril Koronkov ja tunnustatud poeet Mihhail Sespel.

XX sajandil arenes kirjandus jõudsalt kõikides žanrites. Proosaklassikuteks kujunesid Semjon Humma, Ille Thti, Jefrem Jellijev, Kuzma Turhan, Nikolai Ilbek, Fjodor

Ujar, Juri Skvortsov, Aleksandr Artemjev. Neist paljude loomingut tõlgiti vene keelde.

Oluline koht tšuvaši kirjandusklassikas on dramaturgidel. Georgi Tal-Mrza, Joakim Maksimov-Koškinski, Pjotr Ossipovi, Nikolai Aizmani, Nikolai Terentjevi näidendeid mängitakse draama- ja rahvateatrite lavadel tänaseni.

KUNST

Kujutav kunst – skulptuur, maal ja graafika on aegade jooksul arenenud ebaühtlaselt. Tundmatute ehitusmeistrite, lõikurite, tikkijate, pottseppade asemele astusid XIX sajandi lõpus kõrgharidusega professionaalsed meistrid. Rahvusliku kujutava kunsti rajajateks said Sankt-Peterburgi kunstiakadeemia lõpetanud või selle koolkonna esindajad Aleksei Kokel, Mihhail Adrianov, Moissei Spiridonov ja Nikita Svertškov.

Simbirskis läbis tšuvaši kooli kirjandusklassik Konstantin Ivanov, Kaasanis sai kunstihariduse Vladimir Voronov.

1930. aastate alguseks töötas Tšuvašimaal juba ligi 30 maaliat, skulptorit ja graafikut. 1926. aastal alustas tegevust Tšuvaši Kunstnike Assotsiatsiooni orgkomitee. 1935. aastal sai teoks kunstnike I kongress, millega kaasnes muljetavaldav näitus Nižni Novgorodis.

Tšeboksarõs toimuvad kunstnike iga-aastased kevad- ja sügisnäitused, eksponeeritakse Tšeboksarõ kunstikooli ja Tšuvaši pedagoogilise instituudi graafikateaduskonna lõpetajate töid. Traditsiooniks on kujunemas Tšuvaši Vabariigi päevale pühendatud näitused.

Oma rahva iidset filosoofiat on valguse ja varju keeles õnnestunud suurepäraselt avada andekail kunstnikel Vitali Petrovil (Praski Vitti) ja Aleksandr Rozovil. Tšuvaši kunsti üle kantud rahvuslikele elementidele on nad lisanud omanäolisust ja originaalsust.

Moissei Spiridonovi maal
„Pöispillimängija”

Näide Praski Vitti loomingust

Tänapäeva inimesel on ehk mõneti keeruline süveneda esivanemate sakraalmaailma, mõista toonast arusaama maailma asjadest ja suhtumist tavadesse. Selles valdkonnas on aga õnnestunult töötanud Stanislav Mihailov (Juhtar), Pjotr Punin, Georgi Fomirjakov Tšuvašimaal ja Aleksandr Piki ning Nesse Jenilin Tatarimaal. Kõik nad on väga isikupäraseid, filosoofiliselt mõtlevad kunstnikud.

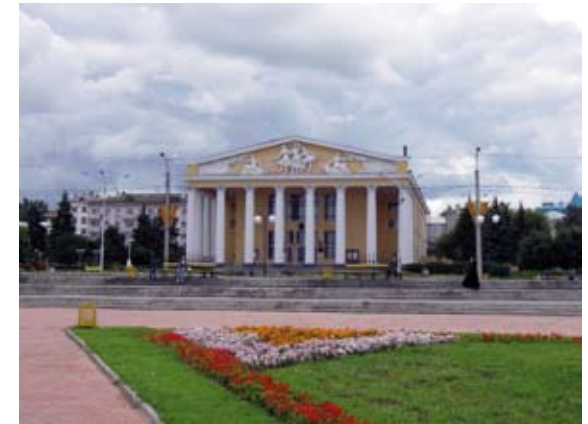
Hinnatud on tšuvaši skulptorid. Juri Ksenofontovi, Sergei Kadikini, Vladimir Nagornõi, Fjodor Madurovi looming kaunistab Moskva, Tšeboksarõ, Togliatti ja teiste Venemaa linnade tänavaid, saale ja paleesid.

TEATER

Tšuvašimaa tänasest teatrielust kõneldes tasub kindlasti heita pilk kaugesse minevikku. Rahvakalendri pühade ja kõikvõimalike rahvuskommetega käisid kaasas rituaalid, mis kujutasid endast tõelisi teatraliseeritud vaatepilte. Ammused tavad elavad edasi praegu tegutsevates arvukates draamaringides ja rahvateatrites.

Tšuvašimaa olulisimaks teatriks peetakse 1918. aastal loodud Tšuvaši Konstantin Ivanovi nimelist Riiklikku Akadeemilist Teatrit. Esimene näidend, Aleksandr Ostrovski „Ära ela nii, kuis soovid” jõudis lavale Kaasanis. Näidendi tõlkisid emakeelde näitlejad ise. 1920. aastal kolis teater pealinna Tšeboksarõsse. Tiitlit „akadeemiline” kannab aastast 1933, Konstantin Ivanovi nimi omistati 1959. aastal. Kollektiiv on aastate jooksul välja teeninud rohkesti autasusid. Just selle teatri laval on rahvakunstnikeks saanud Boriss Aleksejev, Aleksei Urgalkin, Vera Kuzmina, Valeri Jakovlev.

Vaatajate seas on hinnatud ka riiklik noorsooteater, satiiri- ja huumoriteater, riiklik nukuteater. Nende teatrite külalisesinemised on oodatud nii kodu- kui ka välismaal.

Tšuvaši
Konstantin Ivanovi nimeline
Riiklik Akadeemiline Teater

Tšuvaši riikliku ooperi- ja balletiteatri eelkäijaks oli 1959. aastal loodud riiklik muusikateater. Selle esimene lavastaja oli Boriss Markov, kellest hiljem sai Moskva Suure Teatri lavastaja.

Esimesed lavastused – Fjodor Vassiljevi „Vesiveski”, Pjotr Tšaikovski „Jevgeni Onegin”, Boriss Mokroussovi „Tšapai” panid teatri arenguloole igati väärika aluse.

Olgu siinkohal öeldud, et just Tšuvašimaalt on tuule tiibadesse saanud kuulsad lauljad Maksim Mihhailov ja Nikolai Mordvinov.

28. juunil 1970 sündis kõnealuse teatri laval tšuvaši rahvuslik ballet. Esimeseks lavastuseks sai Fjodor Vassiljevi „Sarpige”.

Selle teatri loos on olnud aastaid, kus laval on 100 ooperit, operetti, balletti ja lastelavastust. Traditsiooniks on kujunenud nii kohalikud kui ka rahvusvahelised festivalid.

MUUSIKA

Simbirski koolkond, millest eelpool oli põgusalt juttu, pani aluse tšuvaši professionaalsele muusikakultuurile. Tunnustatud dirigentide ja pedagoogide Stepan Smolenski ning Igor Dmitrijevi käe all sirgusid andekad heliloojad, muusikategelased, pärimusmuusika kogujad ja edasiviijad Fjodor Pavlov, Stepan Maksimov, interpreetid Anna Toksina, Anna Kazakova.

XX sajandi alguses moodustus Tšeboksarõs haridus- ja teaduselu edendada sooviv rühmitus. Jakovlevi koolkonna kasvandikud sulandusid muusikakultuuri arendamise ühtsesse koolkonda ning koos 30. aastate heliloojate Anatoli Togajevi, Vassili Vorobjovi, Grigori Hirbju, German Lebedevi, Filip Lukiniga tõsteti nii rahvalaul kui professionaalne laul uuele tasandile.

Pärast Teisest maailmasõjast tingitud vahet hakkas muusikakultuur taas jõudsalt arenema eelmise sajandi 60.–70. aastatel. Sündisid uued ooperid, sümfooniad, koorimuusikateosed.

Kui ajas veidi rohkem tagasi vaadata, arenes muusikaelu jõudsalt tänu XIX sajandil Tšeboksarõs, Moskvas, Sankt-Peterburgis, Kaasanis, Samaaras, Ufaas tegutsenud muusikute rühmitustele ning XX sajandi alguses tegutsenud kooridele, orkestritele ja ansamblitele. Oma osa oli selles ka Tšuvašimaa Heliloojate Liidul, Fjodor Pavlovi nimelisel muusikakoolil ja Ivan Jakovlevi nimelise pedagoogilise instituudi muusikapedagoogika teaduskonnal.

1936. aastal loodi Tšuvaši Riiklik Filharmoonia, ja mõistagi koondusid selle ümber kõik tuntud muusikakollektiivid. Esimese aastaga jõudsid kuulajateni klassikalise muusika kavad ja uhiuus muusikakomöödia „Rõõm”.

Tänapäeva riiklik filharmoonia ühendab väga erinevaid mitmekülgset muusikat pakkuvaid kollektiive, aastas antakse kokku üle 2500 kontserdi.

Populaarsust on kogunud muusikafestival „Saja tuhande laulu maa”, kus astuvad üles ka tuntud kollektiivid mitmelt poolt mujalt.

FILMIKUNST

Tšuvaši filmikunsti algusajaks peetakse eelmise sajandi 20. aastaid. Esimene film „Volga mässajad” jõudis linale 22. juunil 1926. aastal. Teine film „Sarpige” sündis Nikolai Garin-Mihhailovski jutustuse „Zora” motiividel ja jutustas Samaara tšuvašside provintsielust. Neist filmidest pärinevad ka meelde jäävad osatäitmised Tanja Junilt, Grigori Parnelt, Kirill Jegorovilt, stsenaaristilt ja lavastajalt Joakim Maksimov-Koškinskilt. Aastail 1926–1932 valmis stuudios „Tšuvašškino” 7 täispikka kunstilist ja 3 dokumentaalfilmi.

60.–70. aastail töötas filmivallas tšuvaši kirjanik ja filmidramaturg Venjamin Pogildjakov. Uut filmistuudiot käima panna tal aga ei õnnestunud.

Praegu jätkab filmitraditsioone Tšuvaši televisiooni loominguuline grupp, kuhu kuuluvad režissöörid Vjatšeslav Orinov, Leonid Trifonov, Vladimir Karsakov. Noored andekad ajakirjanikud loovad ka oma sõltumatuid stuudioid ja nende kaudu jõuavad vaatajani nii tšuvaši- kui ka venekeelsed vabariigi elu tutvustavad filmid.

Tuntud inimesed

Tšuvašside kultuuriloos on inimesi, kes on oma rahvale kuulsust toonud mitmel pool maailmas.

Nikolai Ašmarin pani aluse tšuvaši keeleteaduse arengule, ajaloolane ja etnograaf, revolutsioonieelse Tšuvašimaa esimene magister Nikolai Nikolski (1878–1961) korraldas esimese, 1906. aastal Kaasanis ilmunud ajalehe Höpar väljaandmist, helilooja, dramaturg ja dirigent Fjodor Pavlov (1892–1931) organiseeris ja juhatas Tšuvaši Rahvuskoori (praegu Tšuvaši Riiklik Akadeemiline Laulu- ja Tantsuansambel). Kõigile on tuntud kodusõja legendaarne kangelane Vassili Tšapajev, samuti maailmas tunnustatud baleriin, Moskva Suure Teatri kauaaegne priimabaleriin Nadežda Pavlova.

NIKITA BITŠURIN

Nikita Bitšurin

Nikita Bitšurin (1777–1863) oli ajaloolane ja Ida-maade asjatundja, kes pani Venemaal aluse teaduslikule sinoloogiale.

Aastail 1808–1821 juhatas ta vene vaimulikku missiooni Pekingis. Ta on koostanud mitu hiina-vene sõnastikku, kogunud rohkesti materjali Hiina ning Kesk-Aasia ajaloo ja kultuuri kohta. Temalt on ilmunud „Kogutud andmed Kesk-Aasiat iidsetel aegadel asustanud rahvaste kohta” (1851) ning Mongoolia, Tiibeti, Ida-Turkestani, Hiina ajalugu, geograafiat ja etnograafiat tutvustavaid raamatuid. 1828. aastal valiti ta Venemaa Teaduste Akadeemia korrespondentliikmeks, 1831. aastal arvati Pariisis asiaatide ühingu liikmeks. Neljal korral omistati talle Demidovi preemia – tollase Venemaa kõrgeim teaduspreemia.

PJOTR JEGOROV

Pjotr Jegorov (1731–1789) on tunnustatud tšuvaši päritolu arhitekt, kes kasvas üles, õppis ja töötas Peterburis. Ta on arhitektuuri ja dekoratiivkunsti šedöövriks peetava Peterburi Suveaia sepistara projekti autor ja ehitaja (1770–1786), Marmorpalee projekti kaasautor ja juhtivehitaja (1768–1785),

Talvepalee ja Smolnõi kloostri (vastavalt 1768–1770 ja 1765–1766) ehitamises osalenu.

Jegorovi loomingut saab imetleda ka Eestis. Just tema eskiiside järgi on ehitatud (1765–1768) klassitsistlik Pärnu Püha Katariina kirik.

Pärnu Püha Katariina kirik

Kiriku siseinterjöör

KONSTANTIN IVANOV

Konstantin Ivanov (1890–1915) oli tunnustatud poeet ja tõlkija. Hariduse sai ta Simbirski tšuvaši õpetajate seminaris. Tema peamised teosed on „Narspi”, „Kaks tüdart”, „Lesk”, „Saatana ori”. Ivanov oli esimene kirjanik, kes suutis kujundlikult edasi anda tšuvašsidele omast rahvuslikku iseloomu ning kes põhjalikult uuendas poeesia sisu ja vormi. Tema parim ja tuntuim poeem „Narspi” on tõlgitud paljudesse keeltesse. Ivanovi nime kannab ka Tšuvaši Vabariigi riiklik preemia.

Pjotr Jegorov

Konstantin Ivanov

Ivan Jakovlev

IVAN JAKOVLEV

Ivan Jakovlev (1848–1930) oli tšuvaši väljapaistev valgustaja, tšuvaši kaas-aegse kirjakeele looja. 1868. aastal avas ta Simbirskis erakooli, millest kujunes esimene rahvuslik kool – Simbirski tšuvaši õpetajate seminar. 1871. aastal koostas ta koos mõttekaaslastega esimese tšuvaši tähestiku ja aabitsa. 1872. aastal töötati see ümber. Mõistagi oli uus „Tšuvaši aabits” mõeldud eelkõige kirjaoskuse omandamiseks, ent andis ka esmaseid käitumisjuhiseid.

Aastail 1875–1903 töötas Jakovlev Kaasani piirkonna tšuvaši koolide inspektorina. Tema eestvõtmisel avati mitu Kesk-Volga rahvastele mõeldud külakooli. Ta töötas välja ja viis ellu mitmekeelse algkooli õpetuse teooria. Jakovlevilt ilmus üle 100 raamatu, mis aitasid kaasa kirjaoskuse kasvule ja tšuvaši rahva harimisele ning kultuuritaseme ja rahvusliku eneseteadvuse tõusule. Jakovlevi algatused panid aluse hilisematele rahvusluse ilmingutele.

ANDRIAN NIKOLAJEV

Andrian (Andrijan) Nikolajev (1929–2004) oli lendur-kosmonaut, kahekordne NSV Liidu kangelane. 1960. aastal sai temast esimese kosmonautide rühma liige. Ta on sooritanud kaks kosmoselendu: 11.–15. augustini 1962 kosmoselaeval „Vostok 3” ja 1.–9. juunini 1970 kosmoselaeva „Sojuz 9” komandörina. Aastail 1974–1992 oli ta Juri Gagarini nimelise kosmonautide ettevalmistamise keskuse juhataja asetäitja.

Andrian Nikolajev

Sport

Tšuvašid on juba esivanemate aegadest alates pööranud olulist tähelepanu vastupidavuse arendamisele ja endi karastamisele. Suuresti on see olnud tingitud nende eluviisidest: jahipidamine, hobusekasvatus, kalapüük, sõjad ja pikad retked nõudsid tugevaid inimesi.

Ahmed ibn Fadlan näiteks kirjeldab Volga-Bulgaaria reisi ajal nähtud bulgaaride värvikat sõjamängu. Teada on ka, et Simbirski õpetajate seminaris peeti juba aastal 1872 tähtsaks tulevaste õpetajate füüsilise kujundamist.

Aastate kestel on vabariigist välja kasvanud 1000 meistersportlast, 87 rahvusvahelise klassi meistrit, 15 teenelist sportlast. Praegusel Tšuvašimaal on 25 maailmakarika võitnud tšempioni ja 19 Euroopa meistrivõistluste medalimeest. Olümpiamängudel on sportlased saanud 5 kuld-, 2 hõbe- ja 2 pronksmedalit.

Ammustel aegadel sai tuntuks Timofei Petrov – noormees, kelle jooksmisest jäi mulje, et ta suisa lendab. Loodus oli teda õnnistanud erakordselt kerge sammu ja enneolematu kiirusega. Jooksutšampion, reamees Timofei Petrov langes lahingus ja puhkab Eestimaa mullas.

Sarnast jooksustiili jätkas Ardalion Ignatjev – Melbourne'i olümpiamängude 400 meetri jooksu võitja. Tänapäeval võib aga rääkida n-ö kiirkäimise tšuvaši koolist. Eriti tulemusrikkad on sel spordialal naised. Euroopa meistrivõistlustel Münchenis (2002) võitis naiste 20 kilomeetri käimises kuldmedali Olimpiada Ivanova, hõbeda sai Jelena Nikolajeva. Meeste jõukatsumises tuli samal ajal hõbemedalile Vladislav Andrejev (ka 2000. aasta olümpiamängude võitja).

Täheleandlikuks kujunes tšuvaši sportlastele 2001. aasta. Kergejõustiku maailmameistrivõistlustel said Olimpiada Ivanova ja Olga Jegorova kuld- ning Svetlana Zahharova pronksmedali. Olga Jegorova nimetati aasta parimaks sportlaseks.

Sportlaste edukas esinemine rahvusvahelistel võistlustel tõi aga ühes Rahvusvahelise Kergejõustiku Assotsiatsiooni (IAAF) otsuse korraldada 2003. aasta Euroopa karikavõistlused käimises Tšuvašimaa pealinnas Tšeboksarõs.

Rahvusvaheliselt tuntud tšuvaši sportlastest olgu siinkohal nimetatud veel poksija Valerian Sokolov, suusataja Vladimir Voronkov, jalgrattur Valeri Jardõ, maadleja Vitali Konstantinov, maratonijooksjad Valentina Jegorova ja Jelena Nikolajeva.

XX sajandil on maailmameistriks, rekordiomanikuks ja maailmakarika võitjaks tulnud 23 tšuvaši sportlast. Euroopa tšempioneid on üle 10. Traditsioone on jätkamas praegused noored sportlased.

Vaatamisväärsused

Tšuvašimaal on 177 arheoloogia-, 119 ajaloo-, 346 arhitektuuri- ja 13 kunstimälestist – kokku niisiis 655 mälestusmärki.

Šemurša küla lähistelt männimetsast võib leida võlumaailmaga seotud rahvakalendri kuud. Maantee ääres seisavad skulptor Fjodor Madurovi männipakust voolitud muinasjututegelased: Pakasene Karlatš (jaanuar), Jääkülm Raštav (detsember), Päikseline Su (mai), Helde Surla (august) ...

Tšeboksarõ südalinnas Tšapajevi-nimelisel haljasalal asub aga madal hütike, kodusõja kangelase isa kätetöö. Samas kõrgub ka hiiglaslik mälestusmärk – Vassili Tšapajev oma tagajalgadele tõusnud hobuse seljas.

Vassili Tšapajevi
mälestusmärk

Šoršelõ külas on avatud kosmonautikamuuseum. Hoolega hoitakse ka maja, kus sündis kahekordne Nõukogude Liidu kangelane, kolmanda inimesena maailmas kosmoselennu sooritanud Andrian Nikolajev.

Tšuvašid peavad kalliks keelemees Ivan Jakovlevi mälestust. Tšeboksarõ südalinnas on talle püstitatud mälestusmärk. Iga aasta 25. aprillil, Ivan Jakovlevi sünniaastapäeval tähistatakse seal tšuvaši keele päeva. Seda päeva tähistatakse ka teistes paikades – kõikjal, kus elab tšuvašše.

Tšeboksarõ õhtuses tuledesäras

Tšuvaši Riiklik Kunstimuuseum

Tšuvašimaa esimesi muuseume on XIX sajandil Ivan Jakovlevi avatud Simbirski koolkonna muuseum. Kuigi selle töö korraldati XX sajandi 20. aastail ümber, on Uljanovskis asuv muuseum nüüdseks restaureeritud ja võtab taas vastu külastajaid.

1919. aastal avati Tšeboksarõ Rahvaloomingu Majas vanaaegsete asjade kogumise ja säilitamise tuba. Sellised ruumid sisustati ka teistes linnades ja vanades koolimajades.

1921. aastal alustas tööd Tšuvaši Keskmuseum. Nüüd on see tuntud Tšuvaši lahe kallastel asuvates hoonetes paikneva Tšuvaši Rahvusmuuseumina. Muuseumi haldusalasse kuulub 11 riiklikku muuseumi, enam kui 50 ühiskondlikku ja 25 rahvamuuseumi. Rahvusmuuseumis asub ka tšuvaši muuseumide teaduslik-metoodiline keskus. Muuseumi fondidesse kuulub üle 150 000 ammustest aegadest pärineva eseme. Olulise osa moodustavad haruldased raamatud, dokumendid, fotod; teadlaste, kultuuri- ja sporditegelaste isiklikud fondid; sõjareliikviad. Rikkalik on muuseumi numismaatikakogu, selles leidub üle 15 000 mündi. Eriti hinnalised on pronksiajastust pärinevad esemed.

Muuseumis on säilinud unikaalsed ruunikirja näidised. Neid võib välja lugeda iidsetelt hauakividelt, naistepluuside tikanditelt, metallehetelt. Erinevad dateeringud ja materjalid lubavad oletada, et seda liiki kiri oli muiste väga laialt levinud.

Kujutava kunsti šedöövreid säilitatakse 1939. aastal loodud Tšuvaši Riiklikus Kunstimuuseumis. Fondides on hoiul üle 16 000 maali, graafilise lehe, skulptuuri ja tarbekunstieseme.

Muuseumide töös etendavad olulist osa kodu-uurijad. Kõik nad on ühinenud 1921. aastal moodustatud Tšuvaši Kodu-uurijate Liitu. Selle filiaalid töötavad Kaasanis, Ufaas, Balašovis, Uljanovskis, Mihhailovkas, Moskvast, Peterburis, Samaaras, Sõzranis.

Usk

Ammustest aegadest on tšuvašsidele tänaseni omane iselaadne paganausul põhinev usk, milles on säilinud omaksvõetud elemente zoroastrismist (hea ja kurja vastandamine), judaismist (*Tora* on tšuvašsidel muutunud jumal Turaks) ja islamist.

Pärast ristiusu vastuvõtmist on rahva mällu jäänud endiselt mõiste *kiremet*, mis tähistab püha paika, kuhu tuuakse ohvreid jumalatele. Tänapäeval võib leida šamaane, kes viivad läbi kombetalitusi näiteks haigete abistamiseks või põua leevendamiseks.

Tšuvaši rahva usulistest tõekspidamistest annavad hea ülevaate kunagiste rännumeeste kirjalikud meenutused. „Tšuvašid on Venemaal elavad paganausulised,” on märkinud rootsi rännumees F. Starlenberg. „Nad tooivad ohvreid oma jumalale Turale”. Tšuvašside arvates on jumal Tura nende rahva kaitsja. Ta on kõigekõrgem, kelle ettekirjutuse kohaselt leiavad aset kõik maised ja ebamaised asjad ning kelle otsustada on inimsaatused. „Ükski tšuvaš ei alusta midagi enne, kui pole suhu võtnud Tura nime,” ütlevad venelased.

Püha paika ehk kiremet'i tähistab rahvusliku ornamentikaga puuskulptuur

Niisiis on tšuvašid oma esivanematelt üle võtnud paganausu ja sellega kaasas käivad kombed. Vassili Magnitski andmetel on tšuvašidel 87 jumalat ja jumalust, Nikolai Ašmarin märgib neid aga oma „Tšuvaši keele sõnaraamatus” koguni üle 600.

Tšuvašide esivanemad uskusid inimhinge eksisteerimise võimalusse. Esivanemate vaim kaitstes nende arvates sugukonna liikmeid, ta võis ka karistada ebaväärika suhtumise pärast.

Võiks ju arvata, et paganausu jumalad on jäänud kaugesse minevikku. Ent kuigi aeg on paljuti muutnud, mäletavad inimesed siiski oma jumalaid. Nende poole pöördutakse ikka ja jälle – kui otsitakse abi oma mõtete elluviimiseks. Tänapäeval asetatakse vana tava kohaselt näiteks ehitatava

maja nurkadesse pihlapuust rist, lambavilla, kibuvitsamarju: tšuvašide arvates kaitsevad need hoonet kurjade vaimude eest.

XVI sajandi keskpaigast hakkas Kesk-Volgamaa aladel elavate muusuliste seas levima ristiusk. „Tatarlased ja tšuvašid ei ole eriti vastuvõtlikud vene kommetele ja hoiavad tugevasti kinni oma rahvuslikest tavadest. Esiteks takistab neid usk, teiseks – kinnine iseloom,” on kirjutas Simbirski kubermangu materjalides.

Tšeboksarõ Kremli Jumalaema Tempeliseviimise katedraal

Aleksandr Nevski kirik Jaltšikis

Ristiusu vastu protesteerides jätsid tšuvašid perede, kogukondade ja külade kaupa maha oma elupaigad ja kolisid uutesse asustamata kohtadesse. Seal jätkasid nad palvetamist oma jumalate poole. Paljud külad elasid edasi vanade, paganausust tulenevate tavade järgi. Mõne piiriäärse paiga elanikud võtsid omaks islami.

XVIII sajandi esimesest poolest XIX sajandi keskpaigani pöördusid tšuvašid aga enamikus ristiisku ning nendest said õigeusu traditsioonide järgijad.

Uskumused ja kombed

Usulistele töökspidamistele ja eetilistele põhimõtetele lisaks on tšuvašidele olnud alati oluline teiste inimeste arvamus. Isekeskis mõistavad nad teravalt hukka väiklust, kadedust, valelikkust, abist keeldumist, ebasiirust, väljakutsuvat käitumist ja joomist. Varastamise eest karistati omakohtuga.

Põlvest põlve kannavad tšuvašid edasi põhimõtet „ära häbista tšuvaši nime”. Tšuvašidele on iseenesest mõistetav, et peresse võetakse kasvama orb, et austatakse vanemaid inimesi. Iidsetest aegadest peetakse lugu kombest *nime*: see tähistab omakasupüüdmatut abi kaasmaalasele ükskõik millises maailma paigas. Olgu siis tegu majaehituse, viljakoristuse või mõne teise töömahuka ettevõtmisega. Seda liiki abi ongi tšuvašide heaolu ja ühtsuse alus.

Eelöeldut arvestades on mõistetav, kui oluliseks peavad tšuvašid vanu tavasid ja kombeid. Just rahvakalendri tähtpäevad aitavad noortel edasi viia vanemate elutarkust.

Kommetega seotud pühad

Surhuri

Selle tšuvašide ammuse püha tähistamist alustati päevast (22. detsember), mil talve pimedaim aeg sai läbi ning päevad hakkasid vähehaaval muutuma pikemaks. Tavaliselt kehtisid pidustused terve nädala. Hiljem langes see uut aastat tähistav rahvuslik püha kokku kristliku kalendri jõuluajaga (*raštav*) ja seda peeti kolmekuningapäevani (*kašarni*). Selle aja juurde

Neiud on valmis tähistama surhuri't

kuulusid kombetalitused, mis pidid uueks aastaks kindlustama majapidamisele edu ja isiklikku heaolu, head viljasaaki ja loomade viljakuse kasvu.

Pühade esimesel päeval kogunesid lapsed gruppidesse ja käisid majast majja kogu küla läbi. Nad laulsid laule uue aasta saabumisest, õnnitlesid külaelanikke pühade puhul, kutsusid kõiki lapsi endaga

ühinema. Iga värava juures ootas pererahvas, kes palus külalistel endi juurde sisse astuda. Lapsi kostitati just selleks puhuks valmistatud pirukatega, neile pakuti maiustusi, pähkleid, praetud herneid. Lapsed aga esitasid uusaastasoove lauludes. Vahel püüdis pererahvas end spetsiaalselt näidata ahnena (see mäng kuulus asja juurde), siis laulsid lapsed satiirilisi salmikesi, palusid külakosti ja kui seda ei antud, kuulutasid häda ja õnnetust. Lapsed laulsid ja tantsisid ning läksid siis edasi järgmisele õuele.

Järgmisel päeval võtsid sarnase teekonna ette noormehed. Ringkäiku tehes kogusid nad neidude peo (*hjør sari*) jaoks jahu, tangaineid, humalat, võid. Igast majast oli kombeks midagi neile kaasa panna. Noored naised, kes eelmisel aastal olid mehele läinud, kinkisid parimatele muusikutest eestvedajatele tikitud võõsid ja rätikuid. Hiljem viidi kõik saadud toiduained majja, kus pidi toimuma pidu. Öhtul kogunesid sinna kõik küla noored, tütarlapsed kutsusid peole ka oma sõbratare naaberküladest. Sel ajal aga, kui käis peoroogade valmistamine, valisid noormehed endile pruute. Nad jälgisid, kuidas saavad tütarlapsed hakkama toiduvalmistamisega, enda järelt koristamisega, koduse majapidamise korraldamisega.

Surhuri põnevaim osa oli ennustamine. Keskööl mindi alati õue, et loopida üle aia vilti. Millises suunas vilt maandus, sinna külla pidi neiu saama mehele. Samuti taheti teada, milliseks algav aasta kujuneb: kes kellele mehele saab, kes millise naise võtab. Südaööl mindi lambalauta ja haarati pimedas lambal jalast. Kui pihku jäi valge lamm, pidi tulevane olema blond; musta lamba puhul oli oodata brunetti kaasat. Määratu nimi pidi aga selguma saunas. Täpselt südaööl asetask tütarlaps enda ette peegli, selle ja enda vahele pani küünla. Arvati, et peeglile ilmub peigmehe nägu. Noormehed aga olid end juba aegsasti sauna peitnud ning kõige otsustavamal hetkel ilmuski tüdruku seljatagant peeglisse noormehe nägu ...

Surhuri ajal polnud kombeks öösel magada: noored lõbutsesid hommikuni. Lauldi, naerdi, ning ikka ja jälle ennustati. Näiteks ajas noormees käed laiali ja püüdis plangu juures kaenlasse haarata võimalikult palju latte, ise samal ajal lugedes „paaris, paaritu; paaris, paaritu ...”. Kui viimaks jäi peale „paaris”, tähendas see peatset naisevõttu. Keegi jälle jättis lumele endast kujutise. Kui see hommikuks polnud värske lumega kattunud, oli oodata õnnelikku aastat.

Hommikul aga toodi tallist välja hobused ja algas saanisõit. Kõik see tähistas looduse pöördumist kevade poole.

Kašarni

Kašarni (23. detsember – 1. jaanuar) on uusaastapäeva. Otseses tõlkes tähendab sõna „talvist nädalat”. Selle tähistamiseks üürisid noored tavaliselt mõne maja ja keetsid nn neitsiõlut (*hjør sari*). Selleks koguti külast humalat, jahu ja kõike muud külaelanike ning naaberkülade inimeste kostitamiseks vajalikku. Päev enne püha kogunesid tütarlapsed üüritud majja, keetsid õlut ja küpsetasid pirukaid. Öhtul kogunes majja kogu külaharvas. Tütarlapsed kostitasid kõigepealt vanu inimesi ja oma vanemaid õllega. Vanemad inimesed aga andsid noortele oma õnnistuse uueks aastaks. Pärast nende lahkumist pidutsesid noored kogu öö: lauldi, tantsiti, kõlas muusika.

Sellelgi pühäl oli olulisel kohal ennustamine. Keskööl mindi põllule. Seal, teede ristumiskohas tõmmati üle pea tekk ja oodati, milliseid hääli keegi kuuleb. Kui juhtuti kuulma mõne kodulooma häält, tähendas see karjaõnne. Kui kuuldi müntide kõlinal, ootas ees rikkus. Aisakella helin ja pikaleveniv muusika lubasid aga oodata pulmi.

Selle ööga käis kaasas rohkesti kõikvõimalikke ennustusi, ent noori huvitas kõige enam muidugi abiellumisega seonduv. Seda ka põhjusel, et tšuvaši kombe kohaselt saatsid vanemad noortele just uusaastaperioodil kosjasobitajaid. *Kašarni* ajal käisid õuest õue maskeeritud mehed, kes etendasid pildikesi külaelu teemadel. Kindlasti astusid nad sisse ka majja, kus külanõored pidu pidasid. Seal kandsid nad ette kõikvõimalikke koomilisi stseenikesi.

Algselt oli maskeeritutel pisut teistsugune roll: nad pidid külast eemale peletama lõppevast aastast pärinevad kurjad vaimud ja inimestele vaenulikud jõud. Sellepärast käisid maskikandjad jõulude ajal ja uue aasta eel ringi nuutidega ning püüdsid jätta muljet, et pühivad kõik oma teelt.

Peojärgsel hommikul saabus ristimise aeg. Sel päeval tähistatakse õigeusu kirikule omaselt Jeesus Kristuse ristimise püha.

Savarni

See lõbus püha veebruari viimases kolmandikus tähistab talve ärasaatmist ja kevade vastuvõtmist. *Savarni* tähendab otsetõlkes võinädalat. Tähistamine algas alati neljapäeval. Enamikul tšuvaššidest kestsid pühad kaks nädalat. Neist esimene kandis nime *asla savarni* (suur võinädal), teine – *kesen savarni* (väike võinädal). Hiljem ristiusu levikuga seoses langes tšuvaššide *savarni* kokku vene vastlatega ja seda tähistati ühe nädala jooksul pühapäevast pühapäevani.

Noored korraldasid sel ajal külates saanisõite. Kõlisesid kuljused ja aisakellad, hobused kaunistati tekkide ja rätikutega. Pidustuste avamise au kuulus lastele. Igaüks neist püüdis oma kelguga jõuda võimalikult varakult mäe otsa, kus pidustused traditsiooniliselt aset leidsid. See, kes esimesena kelguteekonna läbis, nimetati teeavajaks kevadvetele ja talle kuulus üldine austus. Tema sai ka õiguse alustada kevadkülvil.

Kelgusõiduga oli seotud veel üks tava. Iga laps pidi esimese laskumise korral puistama oma tee kanepiseemneid ja lausuma sealjuures: „Kasvagu sel aastal lina ja kanep jõudsasti!” Mõnes külas sõitsid tänavaid mööda nn vastlamemmed: nende ülesanne oli eemale peletada kurje vaime. Küla keskele kõrgemale kohale püstitati hääbuva talve sümbol – vastlamemmernehirmutus, mis seati vanale kelgule kokku tõrvatünnidest, vanadest ratastest, heinatuustidest. Ärasaatmise päeval süüdati hernehirmutis põlema ning sõidutati kelguga küla läänepoolse piiri taha. Enamasti lükati kelk mäest alla tiiki.

Pühade viimane päev veedeti hästi lõbusalt. Noored alustasid juba hommikul troikasõite, mis kestsid päev läbi. Täiskasvanutel kuulusid peo juurde pliinid ja kakukesed, üksteisele tehti kingitusi, kostitati seemnete, pähklite, pliinidega.

Kesköö lähenedes läksid sugulastel külas olnud inimesed tagasi kodukülla, süütasid pidulikult oma vastlamemmedest hernehirmutised ja lükkasid need mäest alla. Selleks puhuks kogunesid kõik külainimesed, lõkkesse visati üha uusi õlekuhilaid. Pidujätkus laulu ja tantsu saatel. Lõke aga tähistas talve viimaseid päevi ja kuulutas kevade saabumist.

Kalam

See vana aasta ärasaatmise püha (14.–20. märts) kuulus kindlalt kevadiste traditsioonide hulka. Igal aastal meenutati sel ajal lahkunud esivanemaid.

Paljudes kohtades langes *kalam* kokku *mankun*-iga, sõna ise jäi aga tähistama lihavõtete esimest päeva.

Ammustel aegadel tähistasid paljud rahvad – tšuvašid sealhulgas – uue aasta saabumist kevadel. Hiljem see muutus, ent jäid rituaalid, mis kanti üle *surhuri*, *kašarni* ja vastlate ajale. Seetõttu võibki nimetatud pühade puhul täheldada sarnaseid tavasid ja kombetalitusi.

Paganausuliste tšuvaššide *kalam* algas kolmapäeval ja kestis terve nädala *mankun*-i alguseni. Püha eelõhtul kõeti justkui lahkunute jaoks sauna. Seejärel ratsutas valitud saadik surnuaeda ja kutsus kõiki surnud sugulasi pesema ja leili võtma. Lahkunud sugulaste jaoks olid saunas vihad, neile jäeti vett ja seepi.

Pühade esimest päeva nimetati *kesen kalam* (väike *kalam*). Selle päeva hommikul riietati igas majas üks noormees pidulikult parimasse rõivaisse, talle seoti kaela spetsiaalne tikitud rätik punasest lõngast narmastega. Parim hobune kaeti kirjatud tekiga. Lakka ja sabasse põimiti mitmevärvilised lindid ja jõhvid, hobuse saba seoti otsast kokku punase lindiga, kaela ümber seati aisakellade ja kuljustega kaunistatud nahast krae.

Noormees ratsutas läbi kõikide sugulaste poolt. Iga maja juurde saabudes koputas ta piitsaga kolm korda väravale, kutsus pererahva õue ja palus kõiki luulevormis õhtuks „küünalde alla istuma”. Noormehe vanemad puhastasid sel ajal mõnd kodulooma või -lindu. Õue keskele oli aga just selleks pühaks piiratud ala *mankele* (tähtsaim palve- ja ohvripaik).

Mankun

Vana-tšuvaši kalendri järgi tähistas see püha kevadise uue aasta vastuvõttu ehk uue päikeseaasta algust (21. märts – 1. aprill). *Mankun* tähendab tõlkes Suurt Päeva. Pärast ristiusu levikut langes *mankun* kokku lihavõttepühadega.

Paganausulised tšuvašid tegid nende pühadega algust kolmapäeval ja pidustused kestsid kogu nädala. *Mankun*-i saabumise päeval jooksid lapsed varahommikul küla idakülge jäävale aasale päikesetõusu tervitama. Tšuvaššide ettekujutuse kohaselt tõusis päike sel päeval tantsiskledes – eriti pidulikult ja rõõmsalt. Lastega koos läksid päikest tervitama ka vanemad inimesed. Nad pajatasid lastele muinasjutte ja legende Päikese ja kurja nõia Vupari võitlusest. Üks neist legendidest jutustab, et pika talve kestel ründasid Päikest pidevalt vanaeit Vupari saadetud kurjad vaimud, tahtes Päikest taevast alla tuua ja allmaailma sulgeda. Päike ilmus taevasse üha harvem ja harvem. Siis aga otsustasid tšuvaši kangelased Päikese vangist vabastada. Rühm heasoovlikke noori asus vanemate inimeste õnnistuste saatel teele ida poole – Päikest välja aitama. Seitse päeva ja seitse ööd pidasid nad võitlust Vupari teenritega, ja lõpuks kõrvaldasid nad. Tige vanaeit Vupar põgenes aga oma abiliste sõneluse saatel allmaailma peitu.

Akatui

Akatui on maaharimist tähistav kevadpüha. Ennevanasti sai püha alguse kevadise põlluleminekuga ning see lõpetati pärast külvitöid.

Kõigepealt tehti õlut ning valmistati maiustusi. Kutsuti külla sugulased. Laua keskele pandi õlletoop, rätikule asetati taldrik ümmarguse leiva ja juustuga. Igale kohalviibijale anti õlut, tükk leiba ja juustu. Seejärel võtsid vanemad inimesed üles Maale, vanematele, kõigile lähedastele pühendatud laulu. Järgnes palvus, milles pöörduti jumal Tura poole ning paluti head ilma ja viljasaaki, rikkust ja tervist pereliikmetele, sugulastele, kõigile külaelanikele. Pärast seda mindi põllule, kus pere vanim liige pöördus palvetega Maa hingede poole. Ennustati, milline võiks tulla ilm ja kas on oodata head vilja-aastat. Seejärel alustati laulu ja tantsuga. Koju tagasi mindi alles õhtul. Kombetalituses osalesid tingimata kõik inimesed; arvati, et vastasel juhul ei saada põllutöid edu.

Pärast kõigi kevadiste põllutööde lõppu algas aga tõeline pidu. Tänavatel ratsutasid noormehed, kes hiljem osalesid võistlustel. Hobustega ringi sõitvatel noortel olid käes teibad, mille otstesse tütarlapsed olid kinnitanud oma kauneimate tikanditega rätikud ja riidest vööd.

Akatui jaoks valiti alati välja kena koht metsa ja jõe ääres. Metsaser-va paigutati istuma vanematest meestest kohtunikud. Nende juures torgati

maasse pikk teivas, mille otsa oli kinnitatud rätik – *akatu* lipp.

Akatui’le kogunes mitme küla rahvas. See oli populaarne ja kohustuslik püha, kus korraldati kontserte, kõikvõimalikke võistlusi, käsitöömeistrite toodete näitus-müüke. Seal autasustati ka tublimaid põllumehi.

Akatui võistlused on täies hoos

Simek

Selle suvise pühaga (22.–28. juuni) mälestati lahkunud sugulasi ja käidi sur-nuaial nende haudadel. Paralleele võib tõmmata õigeusu püha *troitsa*’ga, mis võttis üle varasema *semik*’i (vt sarnasust sõnakujus *simek*) tähenduse ja funktsiooni. Seda peeti seitsmendal neljapäeval pärast lihavõtteid.

Tšuvašid hakkasid *simek*’i tähistama suhteliselt hiljuti, tõenäoliselt XVIII sajandi keskpaigas. Sellele vaatamata ulatuvad püha tavad ja kombetalitused hoopis kaugemasse aega. Seda seletatakse asjaoluga, et *simek*’i tähistamisse on üle kantud algselt *kalam*’i ja teistegi pühade juurde kuulunud rituaalid. Hilisele tekkeloole vaatamata oli tegu laialt levinud pühaga. Seda tähistasid nii ristitud kui ka paganausku tšuvašid.

Simek algas seitse nädalat pärast lihavõtteid *troitsa*-eelsel neljapäeval ja lõppes nädal hiljem ehk *troitsa*-nädala neljapäeval. Nädala esimest päeva nimetati *asla simek* (suur *simek*) ja viimast – *kesen simek* (väike *simek*). Esimese päeva eelõhtul käisid naised ja lapsed metsas ja jäärakus ning korjasid seal ravimtaimi ja juuri. Kombeks oli öelda: „*Simek*’i ajal tuleb koguda seitsekümmend ja seitse liiki rohtu seitsme metsa servast ja seitsme jääraku tipust.”

Metsast pöörduti tagasi pärgade ja erinevate puude okstega. Oksad kinnitati akende, väravate ja uste külge. Kõige sagedamini kasutati pihlakaoksi: arvati, et need kaitsevad kurjade vaimude eest.

Ujav

See on noorte kevad-suviste kogunemiste ja ringmängude aeg (19. juuni). *Ujav* tähendab jälgimist ja algselt mõeldigi selle all lihtsalt kommmetest kinnipidamist. Hiljem hakati niimoodi nimetama iga püha, iga pidulikku kombetalitust. Kusjuures erinevates kohtades omas sõna tähendus eri varjun-deid ja pidustusigi peeti erinevalt. Virjalid näiteks tähistasid *ujav*’i *mankun*’i ja *simek*’i vahelisel ajal. Noored kogunesid külavainule, tantsisid ja mängisid ringmänge. Noormehed õppisid sel ajal tavaliselt paremini tundma oma väljavalituid. XIX sajandi lõpus hakkasid virjalite seas need pidustused tasapisi kaduma.

Keskaladel elavatel anatriitel oli *ujav* aga rohkem suguvõsa pidu. Kindlal päeval kogunesid suguvõsa noored kodukülla. Küla kõrval aasal, põllu või metsa serval oli paik, kuhu noortekogunemise eel paigaldati pingid muusikute jaoks. Metsatutes kohtades kaevati pinkide ümber maasse mõned värskelt raiutud puud ja kaunistati need värviliste lintidega. Keskpäeva paiku hakkasid kogunema noored. Saabusid ka maiustuste, mänguasjade, igasuguse pisikaubaga kaubitsejad. Hilise õhtuni kõlas platsil muusika. Kõikjal ümbruskonnast kogunenud muusikud musitseerisid kordamööda: esinesid viiuldajad, guslimängijad, akordionistid, trummarid ja teised löökpillimängijad. Nende ümber saalisid aga kõikjal lapsed, kes mängisid täiskasvanutele kaasa oma väikestel pillidel.

Tšuk

See on ohvritoomise püha jumal Turale, tema kaaskondsetele ja abilistele – hingede, kes hoiavad elus ja eluta loodust, ühiskonda ja inimesi (21.–22. september). Sõna ise on mitmetähenduslik. Mõnel puhul mõeldakse selle all ohverdamist või ohvritoomise paika, aga kasutatakse ka rituaalse hüüde või jumal Tura poole pöördumisena. Tšuvaši müütiliste ja religioossete ettekujutuste kohaselt on Universum ühtne tervik ja kujutab endast looduse, ühiskonna ja isiksuse ühtsust. Selle olevat loonud jumal Tura oma kaksikvenna Kiremeti abiga. Seejärel sattus Kiremet aga kurja võimusesse ja Tura ajas ta minema. Tura kõik jõupingutused olid suunatud sellele, et hoida Universumi kolme põhikomponenti pidevas vastastikuses tasakaalus, saatan koos teda teenivate kurjade jõududega aga püüdis kõigest väest sundida inimesi halbadele tegudele, mis lõpptulemusena selle harmoonia rikuksid. Siis saatis Tura kellegi oma kaaskonnast inimest karistama ja teda õigele teele suunama. Tšuvaši kõik iidset tavad ja rituaalid olid suunatud sellele, et tagada maailmas pidev kord või vajadusel rikutud harmoonia taastada. Isiksus oli vastutav ühiskonna ees, ühiskond omakorda looduse ja Tura ees. Harmoonia tagamise teeks aga oli ohverdamine. Isiksus, kes oli saatana mõjul rikkunud ühiskondlikku korda, pidi ohvritoomisega heastama oma süü Tura ees, vastasel juhul võisid halvad teod viia ühiskonna hukuni, mis omakorda oleks põhjustanud Universumi hävimise. Harmoonia rikkumine algab alati alt üles – isiksuse poolt; korra taastamine aga ülevalt alla – Tura poolt. Neil puhkudel, mil süüdi oli isiksus, korraldati n-ö eraohverdus. Peale selle aga olid tšuvaššidel veel suured tšuk'id – kalendrijärgsed kõigile mõeldud ohvritoomised. Paganausulised korraldasid igal aastal leivavilja valmimise aegu *man tšuk'i* või *asla tšuk'i* – suure ohvritoomise. *Kesen tšuk* ehk *ui tšuk* oli väike ohvritoomine põllu heaks. *Sumar tšuk'i* ohverdamisega aga paluti vihma. Neid suuremaid ohverdamisi peeti kõigi külaelanike nimel ning need olid mõeldud üldise heaolu kindlustamiseks ja harmoonia toetamiseks. Ristiusu levikuga jäid ohvritoomised harvemaks ja paljudes kohtades sulasid kolm erinevat ohvritoomist üheks.

Nime

Nime tähendab kollektiivset abi külaelanikele töömahukate ja keerukate toimingute puhul (vrđl eesti talgud). Traditsioon pärineb väga ammustest aegadest: *nime* aitas tšuvaššidel mõnestki raskest olukorrast eluga välja tulla. Maainimese elus on ju rohkesti momente, kus mõnegi töö õigeaegsaks tegemiseks läheb vaja kaasinimeste abi. Tuleb vedada puid, ehitada

maja, õigel ajal külvata ja koristada vilja. Sellisel puhul saadigi abi *nime*'st. Sel ei ole kindlaid tähtaegu, ent kõige sagedamini kasutati kollektiivset abi viljakoristusel. Juhtudel, kui leivavili varisema kippus, kutsus peremees enda juurde ühe auväärsetest külainimestest ja määras ta *nime* puse'ks ehk talguvanemaks.

Rahvustoidud

RAHVUSKÖÖK

Tšuvaši rahvusköök on traditsiooniderikas. Esivanematel oli kombeks teha toidud põhiliselt subproduktidest, metsikult kasvavatest taimedest, piimast ja piimasaadustest, rohkesti valmistati tainatooteid. *Kakai šurpi*, *šartan*, *huplu*, *tšakat*, *turah* – need ja paljud teised road on tuntud ka väljaspool Tšuvašimaa piire.

Kakai šurpi (subproduktidest supp)

110 grammi toorest ja 75 grammi keedetud maksa, 42 grammi toorest ja 25 grammi keedetud südant, 35 grammi toorest ja 25 grammi keedetud kopsu, 16 grammi toorest ja 10 grammi keedetud loomaliha, 50 grammi sibulat, 50 grammi kartulit, maitseaineid.

Subproduktid lõigatakse kuubikuteks, kallatakse peale külm vesi ja keedetakse kõik pehmeks. Lisatakse kuubikuteks lõigatud kartul ja sibul ning keedetakse valmimiseni.

Serveerimisel võib peale raputada peeneks lõigatud rohelist sibulat.

Kakai šurpi

Šartan

500 grammi lambamagu, 1950 grammi lambaliha, 10 grammi küüslauku, soola, pipart, loorberit.

Šartan

Eelnevalt töödeldud lambamagu täidetakse tükkideks lõigatud ning küüslaugu, soola, pipra ja loorberiga maitsestatud lambalihaga. Seejärel hõõrutakse täidetud magu üle soolaga ning asetatakse (täitmiskoht allpool) küpsetusplaadile. Küpsetatakse 3–4 tundi, kuldse kooriku tekkimiseni.

Serveeritakse nii kuumalt kui külmalt. Kui rooga soovitakse säilitada pikemat aega, küpsetatakse seda veel 1,5 tundi, jahutatakse ja pannakse veel 1 tunniks ahju. Niimoodi võib toit jahe-
das kohas säilida küllaltki kaua.

Tultarmaš

192 grammi seasoolikaid, 1630 grammi sea- või 2070 grammi lambaliha, 15 grammi küüslauku, maitseaineid, soola.

Tultarmaš

Sea- või lambaliha lõigatakse väikesteks tükkideks ja maitsestatakse küüslaugu, soola, musta jahvatatud pipraga ning segatakse hästi läbi. Soolikad täidetakse tihkelt seguga ning seotakse mitmest kohast nõoriga kinni. Seejärel asetatakse vorst paksupõhjasele pannile, tõstetakse see praeahju ning küpsetatakse 250-kraadisel temperatuuril 3–3,5 tundi. Aeg-ajalt keeratakse ja kastetakse soustiga.

Serveerida võib nii kuumalt kui külmalt.

Huplu (kartuli-sealiha pirukas)

410 grammi jahu, 15 grammi suhkrut, 15 grammi pärm, 2 muna, 400 grammi sealiha, 200 grammi kartulit, sibulat, pipart, soola.

Huplu

Valmistatakse pärmitainas. Sealiha, sibul ja kartul lõigatakse kuubikuteks, maitsestatakse pipra ja soolaga ning segatakse hästi läbi. Tainas jagatakse kaheks. Üks osa surutakse laiali rasvaga määratud pannile, sellele asetatakse täidis ning mäsitakse see pealt ja külgedelt kinni ülejäänud tainaga. Lastakse veidi seista, määratakse pealt munaga ja pannakse ahju.

Turah (hapupiim ahjus kuumutatud piimast)

1 liiter piima, 100 grammi hapatist.

Turah

Ahjus kuumutatakse täispiim, jahutatakse see umbes 40 kraadini ning lisatakse teises nõus hoolikalt läbi segatud hapatis. Segatakse kõik lusikaga läbi ja nõu kaetakse sooja kattega. 6–8 tunni pärast on turah valmis ja viiakse külma.

Tšakat (juust)

Hapupiim 1 kilo kohupiima valmistamiseks, 6–7 muna, soola, võid.

Tšakat

Hapuks ja tükki läinud piim valatakse linasest riidest kotikesse ja pannakse see nõrguma. Saadud kohupiim segatakse soola ja munaga ning pannakse 10–15 cm läbimõelduga 2–4 cm kõrgustesse pärnapuu koorest vormidesse. Hiljem küpsatakse juustu ahjus nõrgal tulel, säilitatakse jahedas kohas.

Vanasti oli sel juustul rituaalne tähendus, ent seda pakutakse kallitele külalistele praegugi.

Koduõlu

10 liitrit vett, 150–200 grammi humalat, 500–700 grammi linnasejahu, 500–700 grammi rukkijahutainast, 100–200 grammi suhkrut.

Keedetud sooja vette pannakse eelnevalt külma veega hoolikalt läbipesitud humal ning linnasejahu. Kui linnasejahu liguneb pehmeks, tõstetakse segu tulele ning lastakse ruttu keema. Seejärel jahutatakse veidi ja lisatakse pärm või juuretise segatud rukkijahutainas ning suhkur, segatakse ja hoitakse siis 5–6 tundi soojas kohas. Pärast seda pannakse ööpäevaks külma ja kurnatakse.

Linnasejahu valmistamine

Võetakse rukki- või nisuterad, pestakse külmas vees, kaetakse kinni ja pannakse sooja kohta. Kui niiskust on vähevõitu, piserdatakse veega. Mõne päeva pärast hakkavad terad idanema. Siis puistatakse need õhukese kihina paberilehele ja pannakse praeahju kuivama. Seejärel jahvatatakse peeneks.

Valmib koduõlu

Traditsioonilised õlletööbid

Tšuvašid maailmas

2002. aasta rahvaloendus näitas, et inimeste arvult on tšuvašid Venemaa 160 rahva seas viiendal kohal. Turgi päritolu rahvastest aga ollakse tatarlaste järel teisel kohal. Venemaa Föderatsioonis elab üle 1 600 000 tšuvaši, neist ligi 890 000 Tšuvaši Vabariigis.

Ajaloosündmustest tingituna on tšuvašid pidanud end sisse seadma eri paigus väljaspool koduvabariigi piire (vt ptk „Paiknemine ja kujunemine”).

Praegu elab enamik Venemaa Föderatsiooni tšuvašidest (78,3%) Volga-äärsetel aladel, 10,2% elab Uuralis ja 4% Lääne-Siberis.

Rohkesti tšuvašše on ka Tatarimaal, Baškiirias, Uljanovski ja Samaara oblastis. Veidi vähem on neid Tjumeni, Orenburgi, Saraatovi ja Kemerovo oblastis ning Krasnojarski kraisis.

Tšuvašše elab ka Valgevenes, Kasahstanis, Ukrainas. Ametlike organisatsioonidega on nad esindatud Kanadas ja Eestis, muidugi võib neid leida teisteski Euroopa riikides.

Tšuvašid Eestis

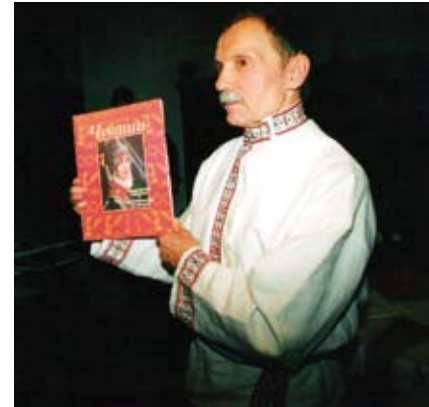
Täpselt pole teada, millal esimesed tšuvašid Eestisse jõudsid. Arvatud on, et ehk juba Jemeljan Pugatšovi aegadel, kui tema kaasvõitlejad saadeti Paldiskisse sunnitööle, ja küllap leidsid neid ka tsaariarmee siinsetes üksustes. Päris kindel on aga see, et 1765. aastal saabus Katariina II käsul Pärnusse tšuvaši päritolu tunnustatud arhitekt Pjotr Jegorov (1731–1789), et leida sobiv koht õigeusu kirikule. Pjotr Jegorovi projekteeritud klassitsistlik Pärnu Püha Katariina kirik valmis 1768. aastal.

1901. aastal alustas Tartu Ülikoolis meditsiiniõpinguid Aleksei Jefremov. 1907. aastaks omandas ta esimese tšuvašina meditsiinilise kõrghariduse ja temast sai arst.

Tšuvaši rahvusrühm hakkas Eestis moodustuma aga pärast Teist maailmasõda. Siia jäid elama Nõukogude armee sõjaväelased koos oma perega. Paljud teenistusest lahkunud otsustasid samuti Eesti kasuks ja lõid siin perekonna. Rohkesti tšuvašše saabus suunamiskirjaga erialaspetsialistidena pärast kõrgkooli lõpetamist, paljud tulid end juba sisse seadnud sugulaste kutsel. Suurem tulemine oli ka 1980. aasta Moskva olümpiamängude Tallinna purjeregati eel, kui ka Tšuvašimaalt saabus Eestisse olümpiaobjektide ehitajaid.

Tšuvaši Kultuuriseltsi esimene koosolek

*Seltsi esimene esimees
German Viktorov*

1989. aastal elas Eestis 1178 tšuvašši. 2000. aasta rahvaloenduse andmed näitavad, et Eesti oli kodupaigaks 495 tšuvašile. Neist oluline osa elab Tallinnas, Harjumaal ja Ida-Virumaal.

Praeguseks elab Eestis juba tšuvaššide neljas põlvkond.

1990. aastal kogunes 44 siin elavat tšuvašši eesmärgiga luua ühendus, mis hoiaks elavana tšuvaši keelt, aitaks pidada sidet ajaloolise kodumaaga,

Rahvakunstiansambel Palan Tallinna vanalinnapäevadel

õppida tundma oma rahva ajalugu ja säilitada kultuuri. 24. märtsist sai Tšuvaši Kultuuriseltsi sünnipäev. Seltsi esimeseks esimeheks valiti German Viktorov, kes juhtis ühenduse tööd kümme aastat. Aastail 1999–2000 oli seltsi eesotsas Irina Golubeva, 2001. aastal valiti etteotsa selle raamatu autor Iraidia Zahharova. 2009. aastast juhib seltsi tööd Galina Rõbalko.

1990. aastal hakkas tööle ka pühapäevakool, samuti alustas tegevust rahvakunstiansambel Palan, millest on kujunenud seltsi omamoodi visiitkaart. Tallinlastele on ansambel eelkõige tuttav iga-aastastelt esinemistelt vanalinnapäevadel.

Tänu Tšuvaši Kultuuriseltsile on teoks saanud rohkesti ettevõtmisi, mis aitavad tšuvašidel osa saada ajaloolisel kodumaal toimuvast. Eesti inimestele on see aga andnud võimaluse tundma õppida ühe siin elava rahva kultuuri ja tavasid.

1991. aastal näiteks külastasid Eestit tšuvaši tuntud kultuuritegelane, poetess Raissa Sabri, kunstnik Praski Vitti, muusik Vladimir Tšekuškin. Raekoja muuseumis võis aga näha tikandimeister Maria Simakova loomingut. Külakosti tõi rahvakunstiansambel Ujav.

Narva „Narspi” liikmed

Ansambli Palan ja Tšuvaši delegatsiooni liikmed näituse „Volgamaa rahvaste rahvarõivad” avamisel

2004. aastal toimus Eestis soome-ugri rahvaste IV maailmakongress. Sel puhul korraldasid Eesti Vabariigi tollane president Arnold Rüütel ja proua Ingrid Rüütel vastuvõtu, kus osales ka Tšuvaši Rahvuskongressi president Gennadi Arhipov (fotol esireas)

1995. aastal toimusid Tallinnas ja Sindis Tšuvaši Riikliku Nukuteatri küllalised etendused. Rahvusraamatukogus said huvilised aga tutvuda teenelise kultuuritegelase Tatjana Šarkova loominguga.

1997. aasta laste laulu- ja tantsupeol osales ka tšuvaši lasteansambel Ilem ('ilu'). Estonia teatri talveaias aga esitlesi Raissa Sabri eestikeelset luuleraamatut „Mu päästev saar” (tõlkinud Valeria Villandi).

1998. aastal lõi ansambel Palan kaasa Viru Särul.

2000. aastast alates on selts korraldanud ettevõtmise „Õpime tundma Eestimaad” raames väljasõite Tartusse, Hiiumaale, Paunkülla. Neil retkedel on osalenud ka pühapäevakooli õpilased.

2002. aastal sai just pühapäevakooli õpilaste eestvõtmisel teoks Lydia Koidula loomingut tutvustav kirjandusõhtu. Huvipakkuvaks kujunes konverents „Eesti – meie kodumaa”. Ansambel Palan osales esimest korda hõimupäevadel.

Aastast 2003 saab Raadio 4 saadete vahendusel iga huviline teada põnevaid fakte tšuvašide ajaloo, traditsioonide, kultuuri kohta. Samast aastast on aga Tšuvašimaal olnud võimalus tundma õppida eesti rahvuskultuuri. Festivalil „Volga allikad” on osalenud Leigarid, Vormsi tantsurühm, setu ansamblid.

2003. aasta novembris koondusid ka Ida-Virumaal elavad tšuvašid: Narvas loodi kultuuriselts „Narspi”.

2005. aastal tähistas Tšuvaši Kultuuriselts oma 15. sünnipäeva. Eestit külastas sel puhul Tšuvaši Vabariigi delegatsioon eesotsas kultuuriministri asetäitja Tatjana Jevdokimova ja Tšuvaši Rahvuskongressi presidendi Gennadi Arhipoviga. Aastapäevapidustustel osalesid ka Peterburis ja Riias elavad tšuvašid. Ühiselt korraldati väljasõit Pärnusse, külastamaks Püha Katariina kirikut.

Samal aastal korraldasid Eesti Kunstiakadeemia üliõpilased seltsiga koostöös reisi Tšuvašimaale ja Marimaale: sõidu tulemuseks oli hõimupäevade raames korraldatud näitus Rahvusraamatukogu galeriis.

2006. aasta hõimupäevadel leidsid aga Rahvusraamatukogus aset Tšuvaši Kultuuriseltsi ja Eesti Rahvamuuseumi korraldatud näitus ja konverents „Volgamaa rahvaste rahvarõivad”. Tšuvašimaale lisaks osalesid seal oma ala meistrid Marimaalt, Tatarimaalt, Mordvast, Soomest. Vanades tehnikates töötavatel meistritel oli võimalus kaasa lüüa koostöös Eesti Käsitöö Liiduga korraldatud meistriklassides.

*Pärnu Katariina kirikut
tähistav postmark*

2007. aastast algas seltsi koostöö Eesti Postiga. Eesmärgiks oli välja lasta postmark, mis tähistaks 240 aasta möödumist Pärnu Katariina kiriku ehitamisest. Postmark tuli käibele 2010. aastal ning seda esitleti 23. märtsil Pärnu Raekojas.

2010. aastal tähistas Tšuvaši Kultuuriselts oma tegutsemise 20. aastapäeva. Siinkohal kuuluvad tänusõnad seltsi vanematest liikmetest asutajatele ning kõigile, kes ajaloolisest kodumaast eemal viibides on siiski suutnud säilitada oma rahva keelt ja kultuuri. Need on Alverist Antonov, Raissa Petrova, Jelizaveta Loginova, Zoja Russova, Svetlana Sõtšugova, Julita Ponomarenko. Tänu neile ja paljudele teistele on siin elavad tšuvašid tutvustanud oma esivanemate maad ka eestlastele, nad on samuti saanud hoopis põhjalikumalt tundma õppida Eestit: paika, millest on saanud nende kodu. Meie kõigi ühine kodu.

Kasutatud allikad

Trükised

- Ашмарин, Н. И. Словарь чувашского языка: в 17 томах. Казань – Чебоксары, 1928–1950.
- Беседы пред великим постом и во время говения. На чувашском языке. Казань, 1905.
- Бичурин, Н. Я. (Иакинф). Собрание сведений по исторической географии Восточной и Серединой Азии. Чебоксары, 1960.
- Викторов, Ю. В. Элли Юрьев. Художник и время. Чебоксары, 2005.
- Волков, Г. Н. Чувашская народная педагогика. Очерки. Чебоксары, 1958.
- Волков, Г. Н. Кил илемё. Свет в родном окне. Сказки, рассказы и очерки. Чебоксары, 2007.
- Гаген-Торн, Н. И. Женская одежда народов Поволжья. (Материалы к этногенезу). Чебоксары, 1960.
- Гумилев, Л. Н., Хунну. М. Изд-во восточной литературы, 1960.
- Дмитриев, В. Д. Вопросы этногенеза, этнографии и истории культуры чувашского народа. Сборник статей. Чебоксары, 2004.
- Долгов, В. А. Чувашские пословицы и загадки. Ваттисем ҫапла калаҫҫё. Чебоксары, 1950.
- Жачева, Е. Н. Чувашская вышивка. Чебоксары, 2008.
- Иванов, В. П. Этническая география чувашского народа. Чебоксары, 2005.
- Иванов, С. В. Народный орнамент как исторический источник // СЭ, № 2, 1958.
- Иванов, К. В. Нарспи. Чебоксары, 2008.
- Искендеров, Ф.В., Искендеров И.Ф., Костина Е.Ф. Азбука чувашских орнаментов и эмблем. Ульяновск, 2005.
- История Чувашской АССР, т 1. Чебоксары, 1966.
- Календарь года 2009. Ҫулталăк кёнеки 2009. Чебоксары, 2009.
- Каховский, В. Ф. О происхождении чувашского народа. Чебоксары, 2003.
- Ковалевский, А. П. Чуваши и болгары по данным Ахмеда ибн-Фадлана // УЗ ЧНИИ. Вып. IX. Чебоксары, 1954.
- Ковалевский, А. П. Книга Ахмеда ибн-Фадлана о его путешествии на Волгу в 921–922 гг. Статьи, переводы и комментарии. Харьков, 1956.
- Кузьмина, В. К. Театр – манан пурнаҫам. Театр – жизнь моя. Чебоксары, 2003.
- Культура чувашского края, ч 1. Учебное пособие. Чебоксары, 1995.

Мадуров, Д. Традиционное декоративное искусство и праздники чувашей. Чебоксары, 2004.

Многоцветный мир Зинаиды Вороновой. Чебоксары, 2005.

Народное искусство современной Чувашии. Чебоксары, 2008.

Никитин, Г. А., Крюкова, Т. А. Чувашское народное изобразительное искусство. Чебоксары, 1960.

Николаев, В. В. История чувашей. Древняя эпоха, атлас. Чебоксары, 2007.

Николаев, В. В., Иванов, В. П., Дмитриев, В. Д. Чуваши, этническая история и традиционная культура. Чебоксары, 2000.

Николаев, В. В., Иванов, В. П. Чувашский костюм от древности до современности. Москва – Чебоксары – Оренбург, 2002.

Пассек, Т. С. Круг чувашских праздников // Сборник АН СССР, посвященный академику Н. Я. Марру. М. – Л., 1935.

Полевые этнографические исследования. Материалы Восьмых Санкт-Петербургских этнографических чтений. Санкт-Петербург, 2009.

Ромашкин, В. Ф., Федоров, В. Н., Шабалина, Л. П. Чуваши Симбирского Поволжья. Ульяновск, 1998.

Сбоев, В. Заметки о чувашах. Исследования об инородцах Казанской губернии. Чебоксары, 2004.

Скворцов, М. И., Скворцова, А. В. Словарь русско-чувашский, чувашско-русский. Чувашское книжное издательство, Чебоксары, 2006.

Токарев, С. А. Этнография народов СССР. Исторические основы быта и культуры. М., 1958.

Осипов, А. Чувашская свадьба. Чебоксары, 2007.

Фотоархив Ираиды Захаровой. Личная коллекция. 1996–2010.

Хрестоматия по культуре чувашского края. Дореволюционный период. Чебоксары, 2001.

Чувашский национальный конгресс. Чебоксары, 2008.

Чувашская энциклопедия, т 1. Чебоксары, 2006.

Шаркова, Т. В. Число как мера чувашской вышивки. Комплект открыток.

Этномозаика. Интервью и комментарии. Etnomosaiik. Таллинн, 2009.

Яльчикский район. Краткая энциклопедия. Чебоксары, 2007.

Internet

www.cap.ru
www.chuvash.org
www.lib.cap.ru